

ЗМІСТ

ВСТУП.....	2
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	6
1.1. Сутність, принципи та завдання місцевого самоврядування.....	6
1.2. Конституційні та правові засади місцевого самоврядування.....	10
Висновки до розділу 1.....	18
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	20
2.1. Аналіз адміністративно-територіального устрою України.....	20
2.2. Роль об'єднаних територіальних громад в сучасних умовах.....	24
2.3. Транскордонне співробітництво місцевих громад.....	28
Висновки до розділу 2.....	34
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	36
3.1. Європейські принципи місцевого самоврядування та концепція належного врядування.....	36
3.2. Модернізація системи управління місцевими бюджетами.....	41
3.3. Удосконалення системи територіально-організаційної влади.....	51
Висновки до розділу 3.....	57
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63
ДОДАТКИ.....	

ВСТУП

Актуальність теми. Формування місцевого самоврядування на території України протягом всього періоду її незалежності відбувається в складних та суперечливих умовах. Недосконалість системи місцевого правління призвело до того, що значна кількість місцевих громад неспроможна самостійно виконувати свої функції та якісно надавати публічні послуги мешканцям громад. Так, відсутність якісної державної політики у сфері місцевого самоврядування призвела до того, що ряд громад зникло з карти України, а значна кількість громад є вимираючими та економічно неспроможними.

Саме тому, ситуацію яка склалась у сфері місцевого самоврядування можна охарактеризувати як таку, що не відповідала сучасним демократичним принципам та не сприяла соціально-економічному розвитку громад.

Дана ситуація призвела до того, що в суспільстві зростала соціальна напруга, яка під дією зовнішніх сил призвела до окупації частини території України.

Дані обставини призвели до необхідності зміни державної політики та реформування системи місцевого самоврядування. Так, у зв'язку з прийнятою Кабінетом Міністрів України 01.04.2018 «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» [4], розвиток місцевого самоврядування почав відбуватися шаленими темпами, що позитивно вплинуло на ситуацію яка склалась.

Метою випускної кваліфікаційної роботи є дослідження реалізації державної політики України у сфері місцевого самоврядування шлях проведення аналізу законів, законодавчих актів тощо.

Досягнення поставленої мети обумовило необхідність вирішення таких завдань:

- Дослідити сутність, принципи та завдання місцевого самоврядування;
- провести аналіз конституційно-правових засад функціонування місцевого самоврядування;

- вивчити особливості адміністративно-територіального устрою України;
- дослідити роль об'єднаних територіальних громад в сучасних умовах;
- провести аналіз транскордонного співробітництва місцевих громад;
- ознайомитись з європейськими принципами функціонування місцевого самоврядування та концепції належного врядування;
- сформулювати напрями модернізації системи управління місцевими бюджетами;
- надати рекомендації щодо шляхів удосконалення системи територіально-організаційної влади.

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні та практичні основи реалізації державної політики у сфері місцевого самоврядування.

Об'єктом дослідження є процес реалізації державної політики в сфері місцевого самоврядування.

З метою реалізації поставлених завдань використано **загальнонаукові та спеціальні методи дослідження**: наукової абстракції – для розкриття змісту місцевого самоврядування, визначення, змісту, принципів, завдань та конституційно-правових засад функціонування органів місцевого самоврядування (п.п. 1.1-1.2), вивчення проблем системи управління місцевими бюджетами(п. 3.2), пошуку шляхів удосконалення системи адміністративно-територіального управління України (п. 3.3); аналізу та синтезу, індукції та дедукції, кількісного та якісного аналізу – для вивчення еволюції місцевого самоврядування як управлінської категорії в історичній та логічній послідовностях (п. 1.1); діалектичний – для дослідження реформи децентралізації як форми організації владних відносин (п. п. 2.1-2.3); метод експертної оцінки та статистичний (п. 2.1, п. 2.2, п.2.3 п. 3.1, п. 3.2, п. 3.3).

Інформаційною базою дослідження є закони України, офіційна статистична звітність Міністерства регіонального розвитку України, а також інформація, наведена у монографіях і наукових публікаціях вітчизняних та зарубіжних вчених.

Структура роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, 3-х розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний зміст викладено на 70 сторінках. Робота містить 3 таблиці, 8 рисунків. Список використаних джерел налічує 65 найменувань.

За результатами дослідження опубліковано наукову статтю: «Організаційно-правові засади місцевого самоврядування в Україні: збірник наукових статей магістрів спеціалізації «Управління та адміністрування» – К.: КНТЕУ, 2018 - С.361 - 366.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

1.1. Сутність, принципи та завдання місцевого самоврядування.

В наслідок ситуації, яка трапилась на сході України на початку 2014 року стало зрозуміло, що пострадянська система державного управління є застарілою та неефективною, а система місцевого самоврядування не відповідала потреба суспільства призвело до трагічних наслідків у вирішенні питань суспільного порозуміння та вплинуло на обороноздатність країни в цілому. У зв'язку з цим, реформування місцевого самоврядування є одним з найголовніших напрямків державної політики країни в цілому.

Інститут місцевого самоврядування в сучасному його розумінні взяв свій початок з часів античного світу. З перших зборів громадян давньогрецьких міст (Афіни, Спарта, Корінф, тощо) та обранням ними міських органів самоуправління бере свій початок сучасна Європейська система управління місцевими громадами.

З активним розвитком у XI-XV століттях міжнародної та міжрегіональної торгівлі посприяло розвитку зростання місцевих громад та посиленню системи управління ними [16].

В наслідок стрімкого розвитку торгівлі та бажання місцевого населення звільнитись від впливу урядових адміністрацій (феодалів, воєвод, намісників, тощо.) орієнтовно у 1235 році у місті Магдебург сформувалось так зване Магдебурзьке право, або як його ще називають німецьким. Його суть заключалась у тому, що містам надавалась можливість самоврядування на корпоративній основі та запроваджувались власні органи місцевого врядування. До складу громад входили міщани (всі ті, хто мешкав поза межами території, що належала єпископам та княжим замкам).

Хоч спочатку Магдебурзьким правом користувались німецькі колоністи, однак згодом воно почало надаватись містам як привілеї. Таким чином в містах починало зароджуватись місцеве самоврядування, адже міщани, в чії громади були під його юрисдикцією вважались вільними, адже мали право на приватну власність у місті, платили податки, тощо. Місто мало право мати власний бюджет та використовувати його, мало власні органи управління, які розглядали та вирішували проблеми міщан, організовували власні заходи для наповнення бюджету (ярмарки, публічні торги, тощо).

В Україні поява Магдебурзького права обумовлена тодішнім перебігом державного процесу. Для міщан боротьба за отримання магдебурзького права була можливістю отримання певної автономії від держави та забезпечення своїх прав від зазіхань феодалів, які вимагали від міст матеріальних повинностей та значних податків.

Окрім міст, право на власне самоврядування отримали й села. Система управління в них також ґрунтувалась на німецькому праві, але у значно спрощеному вигляді [22].

Впровадження Магдебурзького права в Європі та Україні дала початок появи місцевого самоврядування.

Таким чином, історично у державах сформувались континентальна, дуалістична (англосаксонська), радянська, іберійська та змішана моделі місцевого самоврядування.

Континентальна модель розповсюдилась по всій континентальній частині Європи та в країнах де була Французька та Німецька експансія. Дана модель розглядає місцеве самоврядування як установлену державою місцеву публічну владу. Вона реалізується на території відповідної територіальної громади шляхом управління, яке здійснюється її жителями, через органи місцевого самоврядування та їх посадових осіб. При цьому, місцеві громади мають реальну матеріально-фінансову базу.

Основними характеристиками континентальної моделі є:

- наявність публічної влади на території громади закріпленої законодавчо;
- межі владних повноважень громадян, органів місцевого самоврядування й посадових осіб місцевого самоврядування обмежуються виключно територією місцевої громади;
- публічна влада належить жителям та реалізується ними безпосередньо й через створені ними органи;
- місцеве самоврядування має достатню матеріально-фінансову базу для здійснення своїх повноважень;
- при управлінні місцевою громадою відбувається поєднання державних та місцевих інтересів [63].

Англосаксонська (дуалістична) модель передбачає собою обрання в усіх територіально-адміністративних одиницях представницьких органів, які формально виступають як функціонуючі автономно в межах наданих повноважень, і пряме підпорядкування нижчестоящих органів вищестоящим не запроваджується. Характеристикою даної моделі є відсутність на місцях представників державної влади. За цією організаційно-правовою формою правління центральні органи здебільшого вирішують питання загально-національного рівня, а саме: оборона, зовнішні відносини, загально-державні фінансові ресурси, визначення державних пріоритетів. Місцеве самоврядування виконує поточні управлінські функції, а саме: відповідає за освіту, охорону здоров'я, соціальну допомогу та захист населення, забезпечення громадського порядку, утримання автошляхів та житлово-комунального господарства [29, ст. 163].

В основі «радянської» моделі лежить принцип повновладдя представницьких органів на відповідній території. Вона характеризується ієрархічною підпорядкованістю складових ланок – всі інші органи вважаються похідними від рад і їм підпорядкованими. Органи місцевого самоврядування являють собою органами державної влади, їхні виконавчі комітети – місцевими органами державного управління, які мають подвійне підпорядкування

центральному державному органу управління та безпосередньо відповідному представницькому органу. Основною метою існування органів місцевого самоврядування за даною моделлю є реалізація політики центральних органів влади на місцях. На даному етапі існування Радянська модель місцевого самоврядування збереглась в деяких країнах (В'єтнам, Куба, Китай та КНДР) [29, ст. 166].

Іберійська модель: країни Латинської Америки – близька до континентальної моделі; – управління на місцевому рівні здійснюють обрані населенням представницькі органи і посадові особи місцевого самоврядування (які затверджують органами державної влади) [28, ст.113].

Змішана система являє собою поєднання характеристик декількох моделей. Прикладом змішаної моделі є система місцевого самоврядування в Україні, в якій поєднано частково залишки радянської системи за якій виконавчі комітети частково виконують функції та завдання центральних органів державної влади та континентальної, за якою органи місцевого самоврядування є органами публічної влади.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про місцеве самоврядування» Місцеве самоврядування в Україні - це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади - жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста - самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Воно здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про місцеве самоврядування», місцеве самоврядування в Україні здійснюється на принципах:

- народовладдя;
- законності;

- гласності;
- колегіальності;
- поєднання місцевих і державних інтересів;
- виборності;
- правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в межах повноважень, визначених цим та іншими законами;
- підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб;
- державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування;
- судового захисту прав місцевого самоврядування [1].

На відміну від системи державних органів, яка основана на ієрархічній підпорядкованості органів і окремих посадових осіб, сила місцевого самоврядування полягає в максимальному наближенні влади до людей і відсутності багаторівневих стосунків між вищими і нижчими органами. Діяльність органів місцевого самоврядування поширена лише на ті місцеві громади в яких вони знаходяться. Тому, діяльність місцевої влади зосереджена на побажаннях та проблемах громади, а головними завданнями місцевого самоврядування є вирішення проблем, потреб та побажань членів територіальних громад [62, ст. 143].

Отже, з виникненням Магдебурзького права з'явилося поняття місцевого самоврядування, завдяки якому мешканці міст та сіл отримали права та свободи в місцевих громадах.

Ґрунтується воно на принципах народовладдя; законності; гласності; колегіальності; поєднання місцевих і державних інтересів; виборності, тощо.

1.2. Конституційні та правові засади місцевого самоврядування.

Розкриваючи зміст конституційно-правових засад місцевого самоврядування варто спочатку провести огляд особливостей його правового

забезпечення. Для функціонування системи місцевого самоврядування у період незалежності здійснено розробку, ратифікацію та оновлення ряду нормативних документів, зокрема Конституції України, Європейської хартії про місцеве самоврядування, Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [1], Закону України «Про співробітництво територіальних громад» від 17 червня 2014 р. [7], Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 5 лютого 2015 р. [10], Закону України «Про засади державної регіональної політики» від 5 лютого 2015 р. [11], Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [12], Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (табл. 1.1.).

Таблиця 1.1.

Основні нормативно-правові документи у сфері місцевого самоврядування України

Назва нормативного документу	Характеристика
Конституція України [2]	Визначає загальні засади розвитку системи місцевого самоврядування та умови гармонізації інтересів усіх її інститутів
Європейська хартія про місцеве самоврядування [9]	Визначає концептуальні засади побудови і функціонування системи місцевого самоврядування
Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020 [12]	Визначено пріоритетні напрямки державної політики у сфері місцевого самоврядування
Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” [1]	Закон є одним із найбільших та найважливіших “конституційних” законів, тобто тих, прийняття яких прямо впливає зі змісту Конституції України. Цей закон є статусним чи базовим законом для всієї системи органів місцевого самоврядування. Закон є досить великий за обсягом і складний на предмет правового регулювання. Він містить цілу низку норм - принципів, норм матеріального та процесуального права
Закон України “Про статус депутатів місцевих рад” [11]	Визначає правовий статус депутата сільської, селищної, міської, районної у місті, районної, обласної ради як представника інтересів територіальної громади, виборців свого виборчого округу та рівноправного члена місцевої ради, встановлює гарантії депутатської діяльності та порядок відкликання депутата місцевої ради
Закон України «Про співробітництво територіальних громад» [7]	Закон визначає організаційно-правові засади співробітництва територіальних громад, принципи, форми, механізми такого співробітництва, його стимулювання, фінансування та контролю.
Закону України «Про добровільне б'єднання територіальних громад» [10]	Закон регулює відносини, що виникають у процесі добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст, а також добровільного приєднання до об'єднаних територіальних громад.
Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [4]	Передбачає систематизацію напрямків проведення структурних реформ дасть змогу досягти стійкого економічного ефекту за умови гармонізації пріоритетів і етапів зазначених реформ із реформою місцевого самоврядування та територіальної організації влади.

Конституція України визначає загальні засади розвитку системи місцевого самоврядування та умови гармонізації інтересів усіх її інститутів. [2]. Як зазначає І.А. Толкачова, місцеве самоврядування відіграє особливу роль у становленні громадянського суспільства в Україні, будучи при цьому одночасно механізмом його формування і його невід'ємною частиною. Залучення членів місцевого співтовариства у процес прийняття суспільно значущих рішень – один з важливих механізмів реального здійснення народовладдя [21, с. 76].

Концептуальні засади побудови і функціонування системи місцевого самоврядування визначено й викладено у Світовій декларації місцевого самоврядування та Європейській хартії про місцеве самоврядування. Концептуальні засади побудови і функціонування системи місцевого самоврядування визначені і викладені у міжнародному нормативному акті «Європейська хартія про місцеве самоврядування». Європейська хартія про місцеве самоврядування розроблена Радою Європи 15 жовтня 1985 р. і тоді ж відкрита для підписання державами учасниками. Україною Європейська хартія підписана в м. Страсбург 6 листопада 1996 р. та ратифікована Законом України 15 липня 1997 р [9]. Так, відповідно до ст. 3 Європейської хартії місцевого самоврядування – це право і реальна здатність органів місцевого самоврядування регламентувати значну частину публічних справ і управляти нею, діючи в межах закону, під свою відповідальність і в інтересах місцевого населення. Дане право здійснюється як виборними та виконавчими органами, так і безпосередньо територіальною громадою шляхом використання різних форм прямої демократії. Дана Хартія ратифікована Законом України «Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування» від 15 липня 1997 р. [9] без будь-яких застережень. Варто відмітити, що певна частина положень, викладених у Конституції України, базується на положеннях Хартії [18].

Незважаючи на прогресивний зміст положень Європейської хартії місцевого самоврядування, в сучасних реаліях можемо відмітити декілька проблем для її виконання:

- ✓ перша проблема стосується різниці у підходах до визначення місцевого самоврядування в таких нормативних документах як Закон України «Про місцеве самоврядування», «Конституція України» та «Хартія місцевого самоврядування»;
- ✓ друга проблема полягає у можливості імплементації положень Хартії у діяльність районних та обласних рад. Тобто, ратифікація Хартії не набула свого логічного продовження. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 3 Хартії передбачена необхідність створення виконавчих органів на рівні обласних та районних рад. Однак, в сучасних умовах відсутня правова база для створення і функціонування виконавчих органів на рівні органів місцевого самоврядування [9].

Виходячи з вищевикладеного можемо відзначити, що Європейська хартія місцевого самоврядування є ратифікованою з позиції українського законодавства, що передбачає необхідність імплементації її вимог у процесах розвитку органів місцевого самоврядування в Україні.

В результаті оновлення законодавчої бази у 2014-2015 рр. відбулися зміни до трактування поняття «система місцевого самоврядування» на правовому рівні. Зокрема, мова йде про зміни в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні», від 05.02.2015 р [1]. Відповідні зміни на законодавчому рівні в системі місцевого самоврядування представлено на рисунку 1.1.

Рис. 1.1. Елементи системи місцевого самоврядування згідно чинного законодавства[1].

Варто звернути увагу на такий нормативний документ як «Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» від 12.01.2015 р. У цьому документі визначено пріоритетні напрямки державної політики у сфері місцевого самоврядування. Дана політика має бути реалізована на місцях в межах спрямування діяльності органів місцевого самоврядування за такими векторами руху як: сталий розвиток країни; безпека держави, бізнесу та громадян; відповідальність і соціальна справедливість; гордість за Україну в Європі та світі; проведення децентралізації та реформи місцевого самоврядування; реформа органів публічного управління; залученість органів місцевого самоврядування до реалізації 10 першочергових реформ в цілому [12].

1 квітня 2014 р. Кабінетом Міністрів України прийнято нормативний документ «Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні». Дана концепція визначає основні шляхи вирішення проблем існуючої системи місцевого самоврядування. Ключові питання, які визначають сутність змін цієї системи, наведено на рис.1.2.

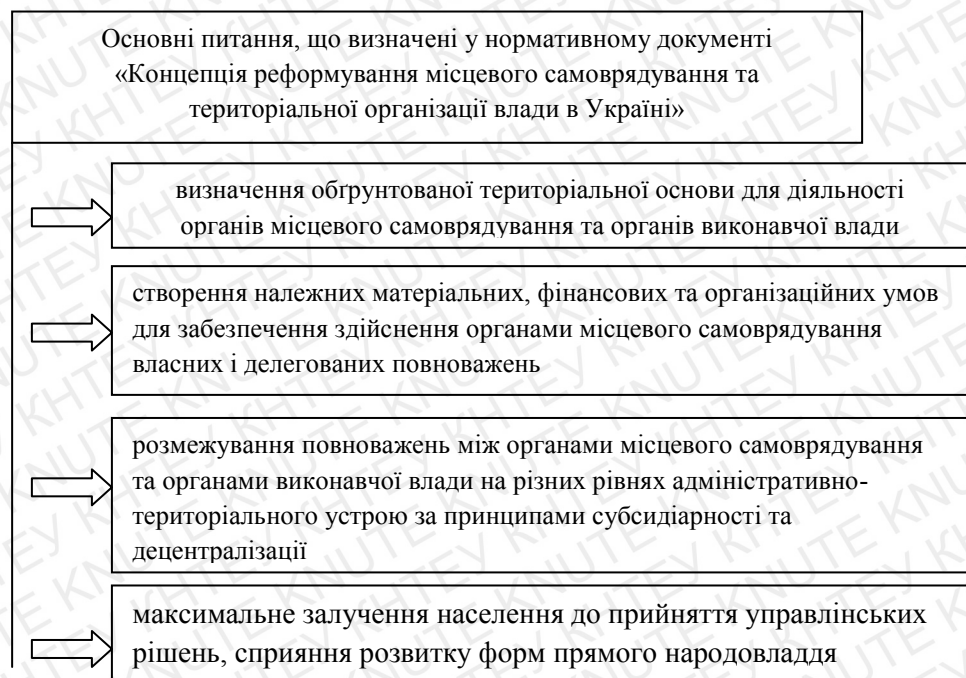

Рис. 1.2. Основні питання, що визначені у нормативному документі «Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» [4].

Ухвалення нормативного документу Указу Президента України від 12 січня 2015 р. «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» є вагомим кроком у подальшому реформуванні системи місцевого самоврядування. Можна сказати, що даний документ створює передумови подальшого реформування системи місцевого самоврядування в Україні, враховуючи досвід країн Європи. Реалізація Стратегії має сприяти досягненню наступних результатів: громадяни мають бути в центрі всіх найбільш важливих демократичних процесів у суспільстві; органи місцевого самоврядування повинні постійно удосконалювати систему управління та надання послуг відповідно до 12 принципів, визначених в Європейській Стратегії (рис. 1.3.) [43].

Розглядаючи напрямки удосконалення системи місцевого самоврядування відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» варто звернути увагу на наукову полеміку стосовно організаційних засад розвитку її інститутів. На думку Крегула Ю. та Батрименко В., надмірна централізація, яка властива владній вертикалі, суперечить сучасній суспільній динаміці загалом. Процес не лише прийняття, а й реалізації рішень стає надто громіздким. Зберігаючи здатність розв'язувати рутинні проблеми, система, як правило, неадекватно реагує на нові проблеми, відверто пасує перед ними. Лінійна вертикаль породжує абсолютну залежність управлінських структур р від вищих ланок [21, с. 18].

У доповнення до вищесказаного варто додати, що важливого значення набуває можливість ефективно впровадити заходи децентралізації на місцевому рівні. Тому процеси децентралізації в напрямку підвищення ефективності місцевого самоврядування мають збільшити його інституційний потенціал.

Принципи удосконалення системи місцевого самоврядування відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна - 2020		
1	→	Чесні вибори, громадське представництво та партисипація, з метою забезпечення реальної можливості громадян брати участь у вирішенні місцевих справ.
2	→	Чутливість - відповідне реагування органів місцевої влади на законні очікування та потреби громадян.
3	→	Ефективність і результативність, найбільш раціональне використання ресурсів місцевої громади.
4	→	Відкритість і прозорість, забезпечення публічного доступу до офіційної інформації з метою розуміння місцевою громадою, яким чином здійснюється управління суспільними справами.
5	→	Верховенство права, з метою забезпечення справедливості та політичної нейтральності місцевої влади у своїй діяльності.
6	→	Етична поведінка - переважання суспільних інтересів над приватними.
7	→	Компетентність та спроможність. Забезпечення професійного виконання обов'язків представниками та посадовими особами місцевого самоврядування.
8	→	Інновації та відкритість до змін - застосування нових підходів та практик в управлінській діяльності.
9	→	Надійний фінансовий менеджмент, забезпечення ощадливого та продуктивного використання публічних фінансів та інших матеріальних ресурсів.
10	→	Сталий розвиток та орієнтація на довгострокові результати, з метою врахування інтересів майбутніх поколінь щодо збереження національної (місцевої) культурної спадщини та навколишнього природного середовища.
11	→	Права людини, культурна різноманітність та соціальне згуртування, з метою забезпечення захищеності та поваги до усіх громадян.
12	→	Підзвітність - відповідальність посадових осіб місцевого самоврядування за свої дії.

Рис. 1.3. Принципи удосконалення системи місцевого самоврядування відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [43]

Манзя М. відзначає, що в Україні є певний досвід співпраці органів місцевого самоврядування з населенням у процесах розробки та ухвалення найважливіших рішень щодо життя територіальної громади. Саме за допомогою залучення громадян до процесу взаємодії з органами влади і місцевого самоврядування можна забезпечити їх реальний вплив на прийняття управлінських рішень, які можуть суттєво покращити життєдіяльність громади. У цьому процесі органи місцевого самоврядування беруть безпосередню участь. Однак, на противагу поглядом автора, можемо зазначити, що самоорганізація у територіальні громади не стала постійною практичною складовою для всіх органів місцевого самоврядування в Україні [23, с. 177]. Зокрема, у доповнення до цього пропонуємо навести думку Скрипнюка О., який вважає, що в умовах політичної нестабільності України при впровадженні

децентралізації можлива поява нових або загострення існуючих негативних тенденцій у розвитку держави й суспільства, зокрема [27, с. 23]:

- поглиблення регіональних ідентичностей серед населення, сепаратистських настроїв у окремих регіонах;
- посилення сваволі чиновників та місцевих еліт і зростання незадоволення населення регіонів владою, включаючи центральну, яка демонструватиме неспроможність захистити інтереси та права регіональних громад;
- небезпека відцентрових тенденцій через вкрай низький рівень відповідальності держави перед адміністративно-територіальними суб'єктами [27, с. 24].

Виходячи з вищесказаного, а також враховуючи європейський досвід реформування місцевого самоврядування, в напрямку децентралізації влади в Україні необхідно передбачити відповідні кроки.

Детально відповідні кроки зображено на рис. 1.4.

Наведені напрямки реформування системи місцевого самоврядування мають враховувати формування ефективної територіальної системи органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць. Також імплементація зарубіжного досвіду у процеси реформування системи місцевого самоврядування має передбачати визначення чітких меж кожної адміністративно-територіальної одиниці, забезпечення юрисдикції органів місцевого самоврядування на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці та недопущення наявності у межах території громади інших адміністративно-територіальних одиниць такого ж рівня [32].

Кроки подальшого удосконалення організаційно-правових засад місцевого самоврядування		
	↓	
1	→	створення сприятливих правових умов для максимально широкого залучення населення до прийняття управлінських рішень, а також розвитку форм прямого народовладдя;
2	→	запровадження стандартів (нормативів) якості публічних послуг, що надають населенню органів місцевого самоврядування базового та регіонального рівня, критеріїв оцінювання якості;
3	→	стимулювання економічного розвитку територій у результаті удосконалення механізмів впливу органів місцевого самоврядування на визначення пріоритетів місцевого економічного розвитку;
4	→	посилення правової, організаційної та матеріальної спроможності територіальних громад, органів місцевого самоврядування;
5	→	формування ефективної територіальної системи органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць;
6	→	утворення виконавчих органів обласних та районних рад;
7	→	зміна статусу місцевих держадміністрацій з органів загальної компетенції на контрольно-наглядні органи у системі виконавчої влади з функцією координації діяльності територіальних органів центральних органів виконавчої влади на відповідній території;
8	→	забезпечення розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування базового та регіонального рівня, місцевими державними адміністраціями та територіальними органами центральних органів виконавчої влади.

Рис. 1.4. Кроки удосконалення організаційно-правових засад місцевого самоврядування в Україні [21, 23, 33, 27]

Отже, на підставі викладеного дійшли до висновку, що право громад на місцеве самоврядування закріплено Конституцією України та законами. Попри наявну законодавчу базу місцеве самоврядування має необхідно реформувати, адже наявні закони не повністю відповідають положенням Європейської хартії місцевого самоврядування. Також, при реформуванні системи необхідно враховувати зарубіжний досвід з метою максимального досягнення необхідного результату.

Висновки до розділу 1

Таким чином, розглянувши теоретичні засади організації місцевого самоврядування ми прийшли до таких висновків:

1. Місцеве самоврядування в Україні - це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади - жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста - самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування

вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Воно здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст.

2. Конституційно-правові засади місцевого самоврядування реалізуються за принципами народовладдя; законності; гласності; колегіальності; поєднання місцевих і державних інтересів; виборності; правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в межах повноважень, визначених цим та іншими законами; підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб; державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування; судового захисту прав місцевого самоврядування.

Місцеве самоврядування закріплено в Конституції України та його діяльність регулюється Законами України.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ.

2.1. Аналіз адміністративно-територіального устрою України.

Адміністративно-територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій.

Систему адміністративно-територіального устрою України складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села.

До складу України входять: Автономна Республіка Крим, Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області, міста Київ та Севастополь.

Міста Київ та Севастополь мають спеціальний статус, який визначається законами України [2].

Адміністративне управління складається з Обласних державних адміністрацій (24) та Районних державних адміністрацій (940).

Відповідно до Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні розпочались процеси передачі повноважень та фінансів від державної влади якнайближче до людей - органам місцевого самоврядування[50].

Таким чином в Україні розпочався процес об'єднання територіальних громад (далі ОТГ), що має на меті створення соціально-економічно ефективних місцевих громад.

На теперішній час в Україні створено 839 ОТГ [52], з яких в 705 вже функціонують, а 136 очікують рішення ЦВК про призначення перших виборів.

Детально ситуація відображена на рис 2.1.

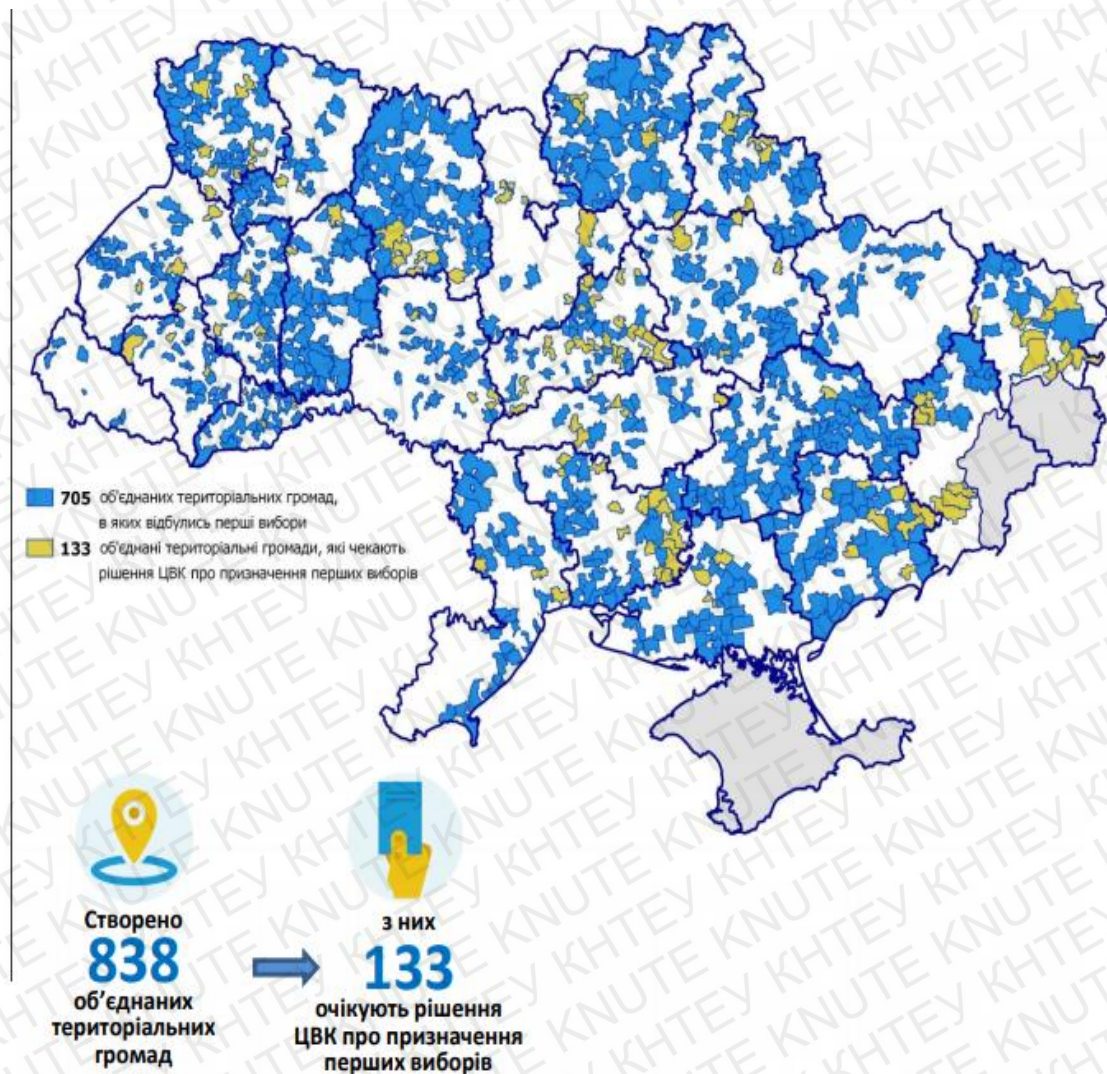

Рис. 2.1. Інформація про об'єднання ОТГ станом на 10.10.2018 [34].

Найбільш активно відбувалось об'єднання ОТГ у 2017 році. Починаючи з 01.01.2017 по 31.12.2017 р. було створено 299 ОТГ. В цілому по Україні створення ОТГ відбувається досить динамічно, так як в середньому починаючи з 2015 року по 2018 рік вже успішно працюють 705 громад. Лідерами по активності об'єднання територіальних громад є Дніпропетровська,

Тернопільська та Хмельницька області, при цьому протилежна ситуація у Київській, Донецькій, Луганській та Закарпатській областях (АР Крим у статистиці не наводиться, адже у зв'язку з тимчасовою окупацією Російською Федерацією реформування місцевих громад на даній території не відбувається) (див. табл. 2.1.).

Таблиця 2.1.

Приєднання громад до ОТГ станом на 10.10.2018 [34].

№ п/п	Область	Кількість ОТГ	Кількість ОТГ та міст обл. значення до яких приєднуються ТГ.	Кількість ТГ, що приєднуються до ОТГ та міст обл. значення.	Кількість ТГ, що приєднуються до ОТГ та міст обл. значення
1	Вінницька	35	4	6	
2	Волинська	41	12	17	
3	Дніпропетровська	60	4	7	
4	Донецька	10	1	1	
5	Житомирська	45	12	20	2
6	Закарпатська	6	0	0	
7	Запорізька	43	3	5	
8	Івано-Франківська	25	4	7	4
9	Київська	9	3	13	13
10	Кіровоградська	16	1	1	
11	Луганська	9	2	2	
12	Львівська	35	0	0	
13	Миколаївська	28	1	1	1
14	Одеська	28	1	1	
15	Полтавська	41	2	5	1
16	Рівненська	28	0	0	
17	Сумська	29	6	7	1
18	Тернопільська	42	1	3	
19	Харківська	16	4	13	10
20	Херсонська	27	1	1	
21	Хмельницька	41	3	4	1
22	Черкаська	26	8	12	1
23	Чернівецька	28	6	7	1
24	Чернігівська	37	4	8	1
	Разом	705	83	141	36

В перспективу, до місцевих виборів у жовтні 2020 року, відповідно до концепції реформування місцевого самоврядування, децентралізації в Україні має бути новий адміністративно-територіальний устрій [51] та має бути завершено процес об'єднання громад [55].

Таким чином у районах, в яких повністю об'єдналися територіальні громади повинні бути ліквідовані РДА та повинно бути розроблена нова

концепція формування районів у зв'язку з тим, що сучасний поділ не відповідає сучасним вимогам територіального поділу країни.

На даному етапі вже в 16 районах по областях України повністю створено ОТГ. (див табл. 2.2.)

Таблиця 2.2.

Об'єднання громад в межах районів станом на 10.10.2018 [34].

Область	Райони				
	100%	50-99%	1-49%	0%	Загальна кількість
АР Крим	0	0	0	0	14
Вінницька	0	1	19	7	27
Волинська	0	9	7	0	16
Дніпропетровська	1	13	7	1	22
Донецька	2	3	2	6	18
Житомирська	1	14	8	0	23
Закарпатська	0	0	5	8	13
Запорізька	4	9	7	0	20
Івано-Франківська	0	2	11	1	14
Київська	0	3	7	15	25
Кіровоградська	0	2	8	11	21
Луганська	1	5	5	1	18
Львівська	0	2	14	4	20
Миколаївська	0	11	6	2	19
Одеська	1	6	8	11	26
Полтавська	0	7	15	3	25
Рівненська	0	4	6	6	16
Сумська	0	5	11	2	18
Тернопільська	0	7	9	1	17
Харківська	1	3	7	16	27
Херсонська	1	5	5	7	18
Хмельницька	3	10	3	4	20
Черкаська	0	5	13	2	20
Чернівецька	0	2	8	1	11
Чернігівська	2	12	7	1	22
Разом	17	140	198	110	940

На даному етапі РДА не ліквідуються у тих районах які повністю поглинуті ОТГ внаслідок відсутності нового закону про «Адміністративно-територіальний устрій».

На даному етапі Кабінетом Міністрів України 22.02.2018 року був поданий відповідний законопроект, проте станом на 04.09.2018 р. тільки відбулось вручення подання про розгляд профільному комітету [61].

Отже, на підставі вищевикладеного можна зробити висновки, що в Україні відбувається адміністративно-територіально реформа, за якою відповідно до Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. В Україні розпочалось ефективне створення ОТГ, метою яких є створення місцевих громад, які б надавали якісні публічні послуги та могли б ефективно задовільнити потребу громад [4]. По завершенню реформи в Україні буде створено якісно нові територіальні громади з новим районним поділом та новим адміністративним устроєм.

2.2. Роль об'єднаних територіальних громад в сучасних умовах.

У зв'язку з тим, що система місцевого самоврядування перестала задовільняти потреби суспільства, а функціонування органів місцевого самоврядування у більшості територіальних громад не забезпечує створення та підтримку сприятливого життєвого середовища, необхідного для всебічного розвитку людини, її самореалізації, захисту її прав, надання населенню органами місцевого самоврядування, утвореними ними установами та організаціями високоякісних і доступних адміністративних, соціальних та інших послуг на відповідних територіях (далі - публічні послуги). Була прийнята концепція «Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» [4].

Поява Об'єднаних територіальних громад стала наслідком реалізації реформи децентралізації.

Метою ОТГ є створення конкурентоспроможних місцевих громад, які б могли вирішити порушені вище проблеми.

Відповідно до змін у законодавстві ОТГ мають міцну фінансову базу, у зв'язку з тим, що вони мають такі самі повноваження, як міста обласного

значення та прямі міжбюджетні зносини з державним бюджетом (відповідно до ч. 4 ст. 68 БКУ) [3].

На відміну від інших територіальних громад ОТГ демонструють сильні темпи зростання місцевих бюджетів. Станом на перше півріччя 2018 року надходження до місцевих скарбниць ОТГ перевищує очікувані результати.

Детально ситуація відображена на рис 2.2.

Платежі до бюджету	665 ОТГ, Всього				з них:							
					366 ОТГ, що об'єдналися у 2015 та 2016 роках				299 ОТГ, що об'єдналися у 2017 році			
	Надходження		Відхилення		Надходження		Відхилення		Надходження		Відхилення	
	2017 рік	2018 рік	+/-	%	2017 рік	2018 рік	+/-	%	2017 рік	2018 рік	+/-	%
Всього, із них:	7 664,6	12 684,8	5 020,2	165,5%	5 545,4	6 778,6	1 233,2	122,2%	2 119,2	5 906,2	3 786,9	278,7%
Податок на доходи фізичних осіб	3 128,8	7 240,7	4 111,9	231,4%	3 128,8	3 945,9	817,1	126,1%	-	3 294,8	-	-
Акцизний податок	783,6	772,7	-10,9	98,6%	410,9	404,4	-6,5	98,4%	372,7	368,3	-4,4	98,8%
Плата за землю	1 831,5	2 036,2	204,7	111,2%	950,7	1 060,5	109,8	111,6%	880,8	975,6	94,8	110,8%
Єдиний податок	1 469,3	1 870,6	401,3	127,3%	783,3	987,0	203,7	126,0%	686,0	883,6	197,6	128,8%
Податок на нерухоме майно	167,5	265,9	98,4	158,8%	91,0	140,2	49,2	154,1%	76,5	125,7	49,2	164,3%

Рис. 2.2. Надходження власних доходів 665 ОТГ за січень - серпень 2018 р., порівняно з січнем - серпнем 2017 р., млн. грн. [34].

За даними видно, що надходження від основних статей в більшості випадків перевищують заплановані показники. Тим самим вони дають ряд можливостей об'єднаним територіальним громадам для розвитку та виконання запланованих показників.

Так, темпи зростання місцевих податків та зборів бюджетів ОТГ переважають за своїми показниками міста обласного значення та інші місцеві громади.

Детально ситуація відображена на рис. 2.3.

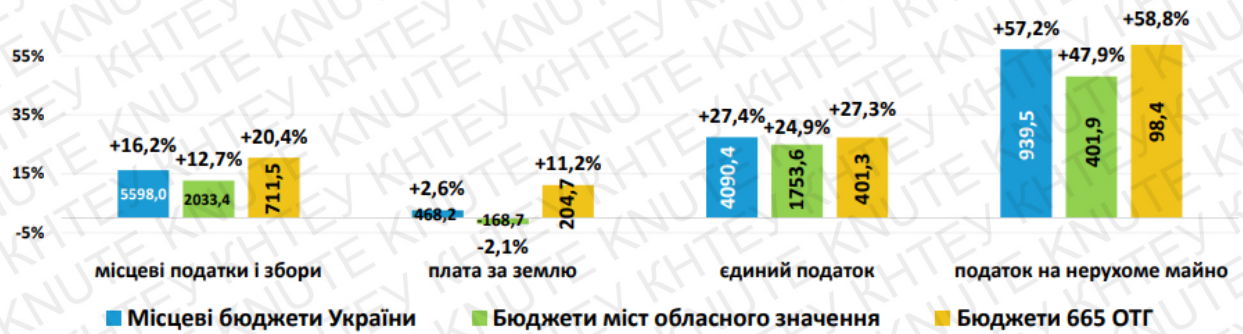

Рис. 2.3 Темп зростання місцевих податків та зборів місцевих бюджетів за січень – серпень 2018 року, порівняно до січня – серпня 2017 р. (за рівнями бюджетів), у % та млн. грн.[34].

Відповідно до рис. 2.3. видно, що місцеві громади, які не об'єднуються суттєво відстають за темпами надходження, а отже отримують менше ресурсів для власного розвитку.

Також, ОТГ отримали право на використання сільськогосподарських земель, що перебували у державній власності та знаходяться за межами населених пунктів.

Так, 24.10.2018 року 23 ОТГ, що розташовані у Вінницькій області отримали у комунальну власність 20,4 тис. га. земель сільськогосподарського значення [35]. В цілому ж станом на 10.10.2018 479 ОТГ отримали у комунальну власність 938, 7 тис. га. земель.

Більш детально на рис. 2.4.

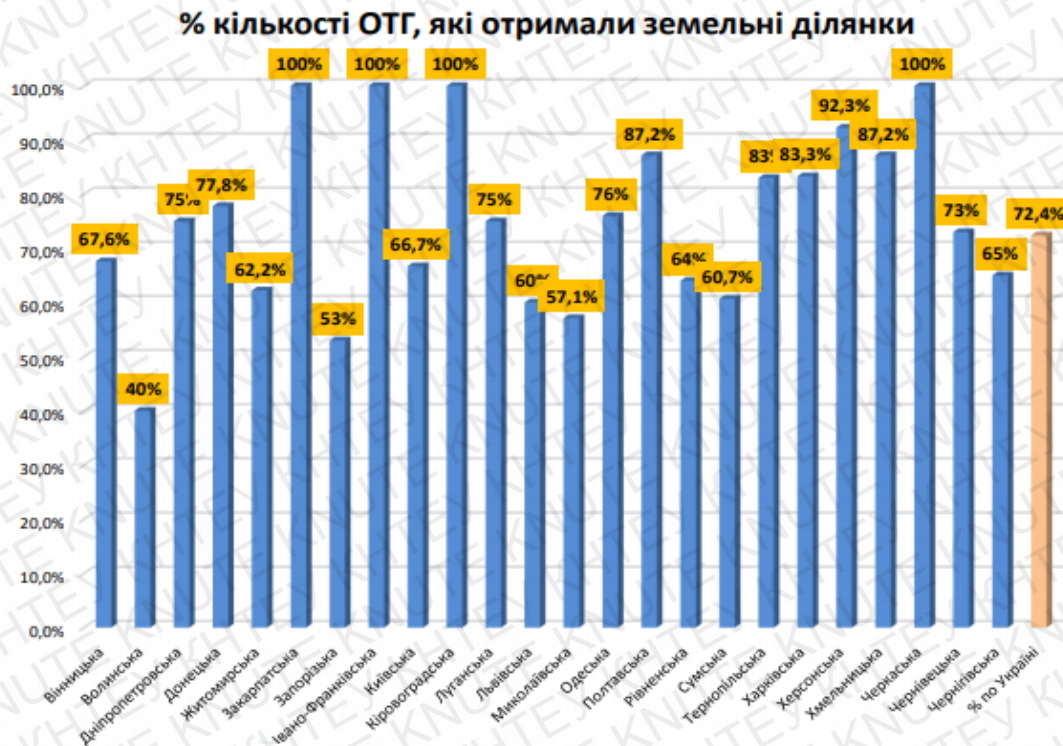

Рис. 2.4. Передача земельних ділянок сільсько господарського призначення із державної у комунальну власність ОТГ [34].

Тож станом на 10.10.2018 72% ОТГ від запланованого вже отримали потужний ресурс у використання.

Також найближчим часом у разі прийняття законопроекту № 9023 «Про облігації фондів місцевого розвитку» ОТГ зможуть продавати власні облігації на ринку цінних паперів. Даний інструментарій дасть змогу їм залучати кошти під цільові програми розвитку [36].

Отже, на підставі викладеного можна отримати висновки, що об'єднанні територіальні громади в майбутньому та вже зараз відіграють серйозну роль в розвитку місцевого самоврядування, адже вони отримали міцну фінансову базу, можуть, отримали повноваження міст обласного значення та прирівнялись до них повноваженнями. Надходження до бюджетів ОТГ стрімко випереджають надходження інших місцевих бюджетів, надання їм у власність державні землі сільськогосподарського значення підвищує варіативність залучення ресурсів для розвитку громад. Можливість мати прямі відносини з державним бюджетом у вигляді державних трансфертів та субвенцій підвищує конкурентоспроможність ОТГ та дає їм можливість якісно надавати публічні

послуги для свої громад. Отримання можливості виходу ОТГ на ринок облігацій та цінних папері надасть їм додаткову можливість залучати цільові кошти на масштабні інфраструктурні проекти.

2.3. Транскордонне співробітництво місцевих громад.

Транскордонне співробітництво є одним з ключових напрямків розвитку місцевих громад, що розташовані поблизу державного кордону. Адже воно дозволяє поглиблювати економічну співпрацю між закордонними країнами та місцевими громадами з метою підвищення власного соціально-економічного, наукового та культурного розвитку.

Правовою основою транскордонного співробітництва є Конституція України, міжнародні державні договори та Закон України «Про транскордонне співробітництво».

Метою транскордонного співробітництва відповідно до ст. 2 закону є формування добросусідських відносин та поглиблення взаємодії суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва, що сприяє спільному вирішенню завдань місцевого та регіонального розвитку.

Ґрунтується воно на принципах:

- поваги до внутрішніх справ держав;
- поваги до прав людини та її свобод;
- взаємовигідного співробітництва;
- поваги до державного суверенітету, територіальної цілісності та непорушності кордонів держав;
- урахування під час укладення угод про транскордонне співробітництво повноважень суб'єктів та прав учасників транскордонного співробітництва;
- узгодженого усунення політичних, економічних, правових, адміністративних та інших перешкод для взаємної співпраці[5].

На нашу думку, попри наявність законодавчого поля транскордонне співробітництво на теперішній час є не розвиненим. Це викликано тим, що окрім законодавчих прогалин є яскраво виражена некомпетентність як представників територіальних громад що займають виборні посади, так і некомпетентність тих, хто працюють у виконках відповідних рад. Окремо негативний вплив на розвиток транскордонного співробітництва вніс військовий конфлікт з Російською Федерацією на сході України.

Так наслідком вищенаведених причин є низькі темпи соціально-економічного розвитку прикордонних областей України та нерозвинутість інструментів підтримки його реалізації.

Щодо недоліків законодавчого поля виразив у своїй науковій роботі думку І.Р. Тимченко, який вважає, що проблемою слабого транскордонного співробітництва територіальних громад є те, що в Україні територіальні громади не зареєстровані як суб'єкти правовідносин, не володіють відповідними документами, які засвідчують їх правосуб'єктність, тому територіальна громада не є стороною угод про транскордонне співробітництво, натомість статус юридичної особи, а також усі права і повноваження збереглися за відповідними місцевими радами, які і є фактичними власниками комунального майна, володіють усіма владними повноваженнями, що суперечить європейській моделі місцевого самоврядування. Також автор зазначив, що регіональна політика транскордонного співробітництва України не виокремлена в правовому забезпеченні розвитку транскордонного співробітництва [65, ст. 127].

У своїй праці Я. Малик зазначає, що метою транскордонного співробітництва є забезпечення сталого соціально-економічного розвитку прикордонних територіальних громад. Вищою формою такого співробітництва є «єврорегіони», які забезпечують співробітництво кількох держав на рівні органів місцевого самоврядування. Єврорегіони є формою співпраці між громадами які мають спільний кордон [64].

На нашу думку попри нерозвиненість транскордонного співробітництва Україна має значний потенціал так як значна частина прикордонної території межує з країнами Єврозони (близько 1390 км сухопутного кордону з країнами Євросоюзу).

Найбільш посилено місцеві громади співпрацюють з закордонними громадами у сфері туризму, культурного розвитку та реалізації інфраструктурних проектів.

Прикладом реалізації інструментів транскордонного співробітництва є Тячівська ОТГ, що розташована в Закарпатській області. Так, дана ОТГ налічує 11 міст побратимів, з якими реалізує проекти у сфері медицини, культури та економіки [57].

Так, 11.07.2018 року уряд схвалив законопроект щодо ратифікації Угоди про фінансування Дунайської транснаціональної програми. Вступ в дію Дунайської транснаціональної програми, після ратифікації парламентом, забезпечить фінансування розвитку української частини Дунайського регіону, у розмірі 5 млн євро. Це, передусім, Чернівецька, Одеська, Івано-Франківська та Закарпатська області. За цією програмою кошти будуть спрямовані на розвиток бізнесу, створення робочих місць, підвищення конкурентоспроможності та якості надання послуг на прикордонних територіях України [37].

Також, з метою покращення транскордонної співпраці прикордонних територіальних громад Уряд України затвердив Державну програму розвитку транскордонного співробітництва на 2016-2020 роки.

Основними пріоритетами програми посилення транскордонного співробітництва із сусідніми державами, в тому числі в рамках єврорегіонів, є:

- з Республікою Білорусь — спільна економічна та екологічна реабілітація районів, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи; завершення демаркації державного кордону шляхом співпраці в рамках спільної українсько-білоруської демаркаційної комісії; забезпечення розвитку транзитного потенціалу України та держав Балтії; впровадження сучасних методів контролю в пунктах

пропуску через державний кордон, у тому числі модернізація інфраструктури пунктів пропуску Переброди, Вичівка та будівництво місцевого пункту пропуску Познань — Держинськ; забезпечення розвитку підприємництва, культурно-освітнього співробітництва, туристичної галузі, зокрема створення кластерів сільського туризму; стале використання природних ресурсів, у тому числі торфовищ, здійснення спільних дій у разі виникнення пожеж та інших надзвичайних ситуацій; посилення співпраці у сфері екології, в тому числі створення системи попередження про транскордонне переміщення забруднюючих речовин повітрям та річками; створення нових об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення;

- із Словацькою Республікою — співпраця у сфері реформування органів місцевого самоврядування; забезпечення розвитку туристично-рекреаційного потенціалу прикордонних регіонів; виконання культурно-мистецьких програм; введення спрощеного механізму малого прикордонного руху та розширення території його дії; удосконалення та спрощення механізму малого прикордонного руху, модернізація та реконструкція пунктів пропуску на українсько-словацькому кордоні; мінімізація негативних наслідків впливу виробничої діяльності на соляних рудниках у смт Солотвино Тячівського району Закарпатської області;
- з Румунією — оновлення існуючої та створення нової інфраструктури для покращення доступності до регіонів, забезпечення розвитку транспорту, зв'язку і туризму; посилення співпраці у сфері освіти, досліджень, технологічних розробок та інновації; забезпечення розвитку мережі автомобільних доріг та прикордонної інфраструктури; охорона навколишнього природного середовища, в тому числі проведення оцінки ризиків та мінімізації негативних наслідків впливу виробничої діяльності на соляних рудниках у смт Солотвино Тячівського району Закарпатської області

на навколишнє природне середовище, розв'язання загальних проблем щодо створення спільної системи поводження з відходами та управління водними ресурсами; економічне використання гірла р. Дунай та будівництво транспортної інфраструктури, зокрема мостів та поромів;

- з Угорщиною — забезпечення розвитку протипаводкового захисту та створення інтегрованої системи прогнозування паводків; забезпечення розвитку туристичних шляхів, зокрема велосипедних та пішохідних; поліпшення якості води; стале використання природних ресурсів, зокрема управління водними ресурсами та ведення лісового господарства; охорона навколишнього природного середовища, в тому числі проведення оцінки ризиків та мінімізації негативних наслідків впливу виробничої діяльності на соляних рудниках у смт Солотвино Тячівського району Закарпатської області; забезпечення розвитку підприємництва; обмін досвідом з Угорською Стороною щодо енергоефективності та енергозбереження; співпраця між навчальними закладами; завершення реалізації проекту «Ефективний та безпечний кордон між Угорщиною та Україною»;
- з Республікою Польща — покращення доступності до регіонів, модернізація і забезпечення розвитку існуючої транскордонної інфраструктури для підвищення її пропускної спроможності; створення функціонального модуля «фільтр пункту пропуску» в міжнародному пункті пропуску через державний кордон для автомобільного сполучення Рава-Руська, реконструкція пункту пропуску через державний кордон Устилуг та забезпечення розвитку ІТ-інфраструктури вітчизняної митної та прикордонної служб; забезпечення розвитку меліоративних мереж для сприяння розвитку сільських територій, електро та водопостачання; забезпечення розвитку співпраці з урахуванням досвіду Республіки Польща у

реформуванні та провадженні діяльності органів місцевого самоврядування, розвитку малого, середнього та соціального підприємництва; обмін досвідом у сфері енергоефективності; забезпечення безпеки та боротьба з організованою злочинністю, введення спрощеного режиму малого прикордонного руху, підтримка транскордонного співробітництва;

- з Російською Федерацією — розбудова та облаштування державного кордону на території Чернігівської, Сумської, Харківської, Донецької і Луганської областей;
- з Республікою Молдова — налагодження та підтримка транскордонного співробітництва; будівництво транспортної інфраструктури, зокрема пішохідних мостів та пунктів пропуску через державний кордон для автомобільного та річкового сполучення; реконструкція пунктів пропуску через державний кордон; покращення умов та підвищення стандартів роботи митних та прикордонних органів; забезпечення безпеки та запобігання контрабанді; здійснення контролю в пунктах пропуску через державний кордон Паланка — Маяки — Удобне, Рені — Джурджулешть, Кучурган — Первомайськ; охорона навколишнього природного середовища, здійснення заходів щодо протидії екологічним катастрофам, зокрема очищення стоків; реалізація проектів щодо молодіжного та дитячого відпочинку; зміцнення культурних зв'язків [6].

На нашу думку, транскордонне співробітництво окрім позитивних аспектів при не добросовісному дотриманні сторонами своїх зобов'язань може нести замість розвитку загрозу соціально-економічному, культурному, науково-технічному розвитку та втрати територіальної цілісності.

Яскравим прикладом недобросовісної співпраці є реалізація багатьох проектів АР Крим та територіальними громадами Донецької, Луганської та

Харківської областей з Російською Федерацією на сході України та територіальними громадами Закарпатської області з Угорщиною на заході.

Під виглядом співпраці з метою спільного розвитку Російська Федерація до початку анексії АР Крим та війни на сході вкладала значну кількість ресурсів під виглядом фінансування спільних інфраструктурних проєктів, розвитку свободи слова з метою ведення своєї пропаганди для майбутньої анексії, а по факту ці кошти використовувались як засіб знищення державних та місцевих інституцій в даних регіонах.

Результатом такої співпраці стала окупація АР Крим та окремих районів Донецької та Луганської областей з продовженням на даних територіях військових дій та заворушення у Харківській області протягом весни 2014 року.

В Закарпатській області подібний досвід намагалась реалізувати країна-сусід Угорщина, яка також під виглядом культурного та соціального розвитку намагається виконати комплекс заходів, який призведе до анексії нею територіальних громад, що розташовані з нею на кордоні. Останньою подією, яка свідчить про недобросовісне співробітництво є видача угорських паспортів у Берегові [38].

Отже, на підставі вищевикладеного можна зробити висновки, що транскордонне співробітництво є важливим інструментом, який можуть використовувати прикордонні територіальні громади, але при цьому, у разі недотримання сторонами норм чинного законодавства воно може нести загрозу національній безпеці та територіальній цілісності України.

На даному етапі транскордонне співробітництво не розвинене, але за останні роки Урядом країни було докладено багато зусиль на його розвиток.

Висновки до розділу 2

Отже, на підставі викладеного у розділі, можна зробити наступні висновки:

1. В Україні відбувається адміністративно-територіально реформа, за якою відповідно до Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. В Україні розпочалось ефективне

створення ОТГ, метою яких є створення місцевих громад, які б надавали якісні публічні послуги та могли б ефективно задовільнити потребу громад.

По завершенню реформи в Україні буде створено якісно нові територіальні громади з новим районним поділом та новим адміністративним устроєм.

2. Об'єднанні територіальні громади в майбутньому та вже зараз відіграють серйозну роль в розвитку місцевого самоврядування, адже вони отримали міцну фінансову базу, можуть, отримали повноваження міст обласного значення та прирівнялись до них повноваженнями. Надходження до бюджетів ОТГ стрімко випереджають надходження інших місцевих бюджетів, надання їм у власність державні землі сільськогосподарського значення підвищує варіативність залучення ресурсів для розвитку громад. Можливість мати прямі відносини з державним бюджетом у вигляді державних трансфертів та субвенцій підвищує конкурентоспроможність ОТГ та дає їм можливість якісно надавати публічні послуги для своєї громад. Отримання можливості виходу ОТГ на ринок облігацій та цінних паперів надасть їм додаткову можливість залучати цільові кошти на масштабні інфраструктурні проекти.

3. Транскордонне співробітництво є важливим інструментом, який можуть використовувати прикордонні територіальні громади, але при цьому, у разі недотримання сторонами норм чинного законодавства воно може нести загрозу національній безпеці та територіальній цілісності України.

На даному етапі транскордонне співробітництво не розвинене, але за останні роки Урядом країни було докладено багато зусиль на його розвиток.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ.

3.1. Європейські принципи місцевого самоврядування та концепція «належного врядування».

Процеси глобалізації, необхідність проведення реформ та підписана у 2014 році «Угода про асоціацію» [15], сприяють наближенню Українського законодавства в тому числі і у сфері місцевого самоврядування до Європейського.

Основні принципи місцевого самоврядування закладені в Європейській хартії місцевого самоврядування. Вона виступає основоположним міжнародним нормативно-правовим актом, містить керівне визначення основ місцевого самоврядування і стала головним джерелом для законодавчого регулювання цього публічно-правового інституту для більшості європейських країн [25].

Європейська хартія місцевого самоврядування, є первинним міжнародним нормативно-правовим актом, містить керівне визначення основ місцевого самоврядування і стала головною основою для законодавчого регулювання публічного інституту місцевого самоврядування для більшості європейських країн [31].

Головною метою є втілення демократичних стандартів функціонування та основ організації місцевого самоврядування згідно з принципами субсидіарності, демократичності, автономності, повноважності, реальності, вільного мандату депутатів та ін. Дані принципи є обов'язковими для держав-учасниць [20].

Основою європейського розвитку місцевого самоврядування стали принципи верховенства права та поняття відкритості, компетентності та

демократичності. У поєднанні цих всіх складових і утворилась концепція «належного врядування».

Так М.О. Лендшел [22] вважає, концепція «належного врядування» являє собою поєднання співпраці влади, громадськості, бізнесу, інших зацікавлених сторін у створенні системи, яка б сприяла максимальному вивченню і задоволенню потреб громадян у короткостроковій та довгостроковій перспективах.

Базується концепція «доброго врядування» на засадах:

- субсидіарності, яка передбачає в управлінській практиці, насамперед, узгодження власних і делегованих повноважень з ресурсами для їх реалізації, зменшення контролю центру над громадами і регіонами;
- безособовості у наданні управлінських послуг, визначення їх кількісних і якісних параметрів;
- прозорості та підзвітності діяльності органів влади, що можна досягти через залучення громадян до складання бюджету, контролю над видатками, прозоре проведення тендерів, зменшення корупції та кількості випадків недотримання принципів професійної етики державними і муніципальними службовцями;
- залучення громадян до управління у прямій (вибори, місцеві референдуми, загальні збори громадян) та опосередкованій формах;
- безпеки громадян у всіх вимірах – кримінальному, техногенному, екологічному та інших, що передбачає активне використання практики консультування з різними групами громадян, політику толерантності, професійне поводження з ресурсами, дотримання принципів сталого розвитку [22 ст.98].

Відтак, в основу діяльності органів врядування мають бути покладені такі принципи: 1) чесні вибори, представництво та участь; 2) чутливість; 3) ефективність та результативність; 4) відкритість та прозорість; 5) верховенство права; 6) етична поведінка; 7) компетенції та спроможність; 8) інновації та відкритість до змін; 9) сталий розвиток та орієнтація на довгострокові

результати; 10) надійний фінансовий менеджмент; 11) права людини, культурне різноманіття та соціальне згуртування; 12) підзвітність.

Кожен із принципів належного врядування повинен мати конкретні завдання з упровадження, які мають антикорупційну складову, але більшою мірою у їх змісті має переважати ідея підвищення ефективності та професіоналізму, якісне надання послуг, зорієнтоване на клієнта та спілкування із громадськістю [19].

Так, на нашу думку в Україні принцип «доброго врядування» тільки розпочинає впроваджуватись, так в місцевих громадах зараз впроваджуються принципи відкритості, залучення мешканців громад та представників бізнесу для прийняття рішень, тощо.

Так, у м. Києві у 2016 році мешканці територіальної громади отримали змогу на власний розсуд використовувати частину бюджетних коштів у зв'язку з впровадженням у місті проекту «Громадський бюджет». Дана ініціатива є частиною концепції «належного врядування» та після впровадження в м. Києві отримала поширення по багатьом містам України.

Ще одним вагомим кроком на нашу думку по впровадженню концепції стало впровадження принципів відкритості у місцевих радах. Так відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування» кожна місцева рада зобов'язана заздалегідь публікувати проекти рішень та анонси засідань профільних комісій, пленарних засідань, робочих груп та публікувати протоколи засідань та рішення місцевої ради з поіменним голосуванням на офіційних сайтах місцевих рад, а кожен громадянин має право бути присутнім на засіданнях профільних комісій, робочих груп та на пленарних засіданнях [1].

Попри наявні норми у законі в Україні є значна частина місцевих рад, які ігнорують норми законодавства. Прикладами «закритих» місцевих рад є:

- Кривий Ріг – в даній місцевій раді мешканців позбавили права відвідувати пленарні засідання;
- Вінниця – в даній місцевій раді мешканців позбавили права відвідувати пленарні засідання;

- Одеса – в даній місцевій раді мешканців позбавили права відвідувати профільні комісії, пленарні засідання та навіть дана рада порушує Закон України «Про статус народного депутата України» - шляхом недопущення до вищезазначених засідань помічників-консультантів депутатів.

Щодо принципу прямого залучення громадян до управління місцевими громадами було запроваджено системи місцевих ініціатив, наказів виборців, електронних петицій. Це є позитивним явищем, але в сучасних реаліях доволі часто місцеві ради ігнорують волевиявлення громадян. Це викликано інколи не бажанням реалізувати волю громадян, інколи тим, що громадяни не можуть правильно оформити усі нормативні документи.

Наступним показником реалізація європейських принципів врядування є впровадження інноваційних технологій в управлінні містом та надання публічних послуг мешканцям територіальних громад є впровадження різних електронних додатків, так у місті Києві реалізується ініціатива «Kyiv Smart City». Метою реалізації даного проекту є об'єднання киян, бізнесу, активістів та влади міста задля розвитку розумної міської інфраструктури. Базованої на принципах відкритих даних, розумного і прозорого управління та перетворення Києва на інноваційне, цифрове та прогресивне місто [41]. Дана ініціатива отримала розповсюдження по багатьом містам України (Львів, Тернопіль, Івано-Франківськ, Миколаїв, тощо).

В багатьох місцевих громадах внаслідок підвищення соціальної напруги та військової інтервенції Російської Федерації на Сході України реалізуються заходи щодо підвищення безпеки громадян. Так у багатьох містах за рахунок місцевого бюджету встановлюють системи відео спостережень з метою ідентифікації правопорушень та швидкого реагування, відбувається фінансування громадських формувань, метою яких є допомога правоохоронним органам в дотриманні законності, недопущення та попередження правопорушень та захист прав і свобод мешканців територіальних громад в цілому.

Але, на нашу думку фінансування громадських формувань не завжди є прозорим, тож інколи дані організації використовують як силовий інструмент утиснення прав громади. Такими прикладами подібного використання є вищевказані міста (Кривий Ріг, Вінниця, Одеса, тощо). Тож дані обставини несуть негативний характер.

На нашу думку, Українська модель місцевого самоврядування на даному етапі розвитку переживає ряд важливих трансформаційних перетворень. Так перейняття європейських принципів управління позитивно впливає на розвиток системи реалізації публічною владою на місцях свої повноважень.

Особливо в період з 2014 року по теперішній час в органах місцевого самоврядування активно впроваджуються принципи «належного врядування».

Так більшість місцевих громад мають відносно прозорі місцеві ради; в громадах впроваджуються інноваційні технології; відбувається залучення громадян до управління громадами: використання бюджету громад (громадські бюджети), використання місцевих ініціатив та електронних петицій, наказів виборців. В багатьох містах відбувається залучення до написання стратегій, розроблення програмних засад чи проектів розвитку громади, експертів, стейкхолдерів та інших зацікавлених у розвитку громад осіб. Місцеві громади почали окремо від та разом з виконавчими органами влади впроваджувати комплексні заходи по підвищенню рівня захищеності громадян.

Попри наявний прогрес у розвитку місцевого самоврядування та активної трансформації її функціонування до європейських принципів, у багатьох містах наявна негативна тенденція ігнорування багатьох принципів та невиконання законодавства.

На нашу думку, органи місцевого самоврядування потребують самореформування, щоб принципи їхнього функціонування наблизились до принципів «належного врядування». Так, ряд громад (зокрема вищезазначені) потребують прийняття нових Статутів територіальних громад, в яких будуть закладені принципи відкритості та максимального залучення мешканців до управління громадами. Місцеві громади повинні фінансувати та реалізовувати

заходи підвищення безпеки громадян, боротьби з корупцією та сприяти більш активному розвитку своїх громад.

3.2. Модернізація системи управління місцевими бюджетами.

Проблема пошуку шляхів модернізації системи управління місцевими бюджетами в Україні є досить актуальною протягом усього періоду незалежності. Це викликано, у зв'язку з фінансовою неспроможністю багатьох територіальних громад самостійно вирішувати свої фінансові питання.

З початком реформи децентралізації, головною метою якої стало створення всіх необхідних умов для якісного функціонування територіальних громад в тому числі і створення міцної фінансової бази. Отримання фінансової бази зміщує територіальні громади активніше вирішувати питання управління бюджетами з метою збереження темпів надходжень та підвищення соціально-економічного розвитку.

Тож, на даному етапі завдяки впровадженню реформи децентралізації дохідна частина місцевих бюджетів значно зросла. Яскравим прикладом на нашу думку є динаміка зростання надходжень в новостворених об'єднаних територіальних громадах.

Так експертами Групи фінансового моніторингу Центрального офісу реформ (Я. Казюк, координатор з фінансової децентралізації; В. Венцель та І. Герасимчук експерти з фінансового моніторингу) при Мінрегіоні провели аналіз показників фінансової діяльності об'єднаних територіальних громад (ОТГ) за 1ше півріччя 2018 року.

Аналіз було проведено у розрізі 4х показників, які характеризують фінансові аспекти діяльності об'єднаних територіальних громад:

1. власні доходи на одного мешканця (співвідношення обсягу надходжень власних доходів до кількості мешканців відповідної ОТГ);

2. динаміка надходжень місцевих податків і зборів у 2018 році порівняно з 2017 роком;

3. рівень дотаційності бюджетів (співвідношення обсягу базової чи реверсної дотації до загальної суми доходів ОТГ без урахування субвенцій з державного бюджету);

4. питома вага видатків на утримання апарату управління у фінансових ресурсах ОТГ (питома вага видатків на утримання апарату управління органів місцевого самоврядування в сумі власних доходів загального фонду).

Та самі місцеві громади розподілили на 4 групи:

- **Група 1**– ОТГ з чисельністю населення понад 15 тис. жителів (див. додаток А);
- **Група 2**– ОТГ з чисельністю населення від 10 до 15 тис. жителів (див.додаток Б);
- **Група 3**– ОТГ з чисельністю населення від 5 до 10 тис. жителів (див.додаток В);
- **Група 4**– ОТГ з чисельністю населення менше 5 тис. жителів (див.додаток Г) [50].

За показником № 1.

За підсумками I півріччя 2018 року до місцевих бюджетів 665 ОТГ надійшло 9,0 млрд. грн., що у 2,3 рази більше від надходжень, отриманих ОТГ у I-му півріччі 2017 року. Із розрахунку на одного мешканця громади отримали 1613 грн., що більше від аналогічного періоду минулого року на 906,8 грн. (у 2,3 рази).

По 250 ОТГ (37,6%) показник власних доходів на одного мешканця перевищує середній показник по всіх ОТГ. Зокрема по **Групі 1** (більше 15 тис осіб) - 31 ОТГ із 87 ОТГ, по **Групі 2** (від 10 до 15 тис осіб) - 45 ОТГ зі 103, по **Групі 3** (від 5 до 10 тис осіб) - 78 ОТГ із 227 ОТГ, по **Групі 4** (до 5 тис осіб) - 96 ОТГ із 248 ОТГ.

У середньому одна ОТГ з **Групи 1** (з чисельністю населення понад 15 тисяч осіб) отримала 33,4 млн. грн. власних доходів, з **Групи 2** (з населенням від 10 до 15 тисяч осіб) - 20,5 млн грн, з **Групи 3** (з населенням від 5 до 10 тисяч осіб) – 11,2 млн грн, з **Групи 4** (з населенням менше 5 тисяч осіб) – лише 5,9 млн грн [50].

За показником 2:

Місцеві податки і збори є індикатором ефективності роботи органів місцевого самоврядування, оскільки впровадження і встановлення ставок місцевих податків і зборів належить до виключної компетенції місцевих рад.

Серед громад **Групи 1** найвищий показник приросту місцевих податків і зборів становить 175,7%. Разом із цим, по п'яти громадах (або 5,7% від загальної кількості громад у групі) надходження зменшилися у порівнянні з минулим роком.

У **Групі 2** найвищий показник приросту становить 165,2%. У десяти громадах (або 9,7% від загальної кількості громад у групі) зафіксовано від'ємний приріст.

У **Групі 3** у 17 ОТГ (або 7,5% від загальної кількості громад у групі) зменшилися надходження, а найвищий показник приросту становить 202%.

У **Групі 4** найвищий показник приросту складає 7,4 рази, однак 25 ОТГ мають від'ємний показник приросту (або 10,1% від загальної кількості громад у групі).

Експерти наголошують, що підвищення ролі місцевих податків і зборів, досягнення їх максимально можливої мобілізації повинно бути одним із пріоритетних завдань для органів місцевого самоврядування. Це, в свою чергу, сприятиме посиленню фінансової стійкості та самостійності місцевих бюджетів, ефективності використання наявного фіскального потенціалу відповідних територій і, як наслідок, покращання рівня та якості послуг, що надаються жителям громад. Формування значної частини власних доходів місцевих бюджетів - у прямій залежності від того, наскільки ефективно органи

місцевого самоврядування зможуть організувати весь комплекс робіт із запровадження та мобілізації місцевих податків і зборів [48].

За показником 3:

Найменш залежними від дотаційних ресурсів з державного бюджету є громади **Групи 1**. Тут із 87 ОТГ лише у трьох (або 3,7% від загальної кількості громад у групі) рівень дотаційності перевищує 40%. У **Групі 2** таких громад 12 (або 11,7% від загальної кількості громад у групі). Серед ОТГ **Групи 3** - 27 громад, у яких показник дотаційності перевищує 40% (або 11,9% від загальної кількості громад у групі). У **Групі 4** - 12 ОТГ (або 4,8% від загальної кількості громад у групі) мають вищий за 40% показник дотаційності.

Це означає, що органи місцевого самоврядування ОТГ повинні здійснювати пошук шляхів для зміцнення фінансового потенціалу своїх територій. Також їх завданням є підготовка привабливих інвестиційних пропозицій та створення робочих місць. Такі кроки дадуть змогу наростити доходи місцевих бюджетів і зменшити залежність від державного [50].

За показником 4

У **Групі 1** налічується 37 ОТГ (42,5% від загальної кількості ОТГ в групі), у яких видатки на управління перевищують 20% від обсягу власних доходів. З них у одній громаді цей показник складає 56%.

Серед ОТГ **Групи 2** у 56 громадах показник видатків на управління перевищує 20% (54,4% від загальної кількості ОТГ в групі), у тому числі найвищий показник становить 63,5%.

У **Групі 3** по 175-ти громадах видатки на управління перевищують 20% від обсягу власних доходів (77,1% від загальної кількості ОТГ в групі), у тому числі по 12-ти ОТГ показник становить понад 50%, а найбільша питома вага управлінських видатків складає 81,2%.

У **Групі 4** кількість ОТГ, у яких видатки на управління перевищують 20% обсягу власних доходів, становить 219 (88,3% від загальної кількості ОТГ в групі), у тому числі по 23 ОТГ показник становить понад 50%, а найбільша питома вага управлінських видатків - 82,9% [50].

За оцінками експертів, при більшій фінансовій спроможності бюджету частка видатків на утримання апарату управління буде меншою, оскільки такі витрати (без урахування витрат капітального характеру, пов'язаних із утриманням органів управління) мають відносно усталену величину. Тому, у бюджетах із більшим ресурсом витрати на апарат управління у відсотковому вираженні є меншими. Внаслідок цього, такі громади мають можливість спрямувати більше коштів на розвиток своїх територій.

Тож, на нашу думку, на основі статистичних даних та проведеного аналізу експертною групою фінансового моніторингу Центрального офісу реформ при Мінрегіоні можна зробити висновки, що чим більша місцева громада, тим кращі в неї показники дохідності. Це зумовлено можливістю залучення як матеріальних так і інтелектуальних ресурсів для управління громадами. Ще однією причиною зростання місцевих бюджетів ОТГ є державна підтримка шляхом надання державних субвенцій. Тому невеликим громадам необхідно об'єднуватись, щоб отримати більше можливостей для розвитку.

Також, варто зазначити, що окрім ОТГ місцеві бюджети вирости і в решті громад. Збільшення надходжень виникло внаслідок децентралізації. Таким чином місцеві громади отримали змогу використовувати більше ресурсів для свого розвитку.

На нашу думку, яскравими прикладами ефективного управління місцевими бюджетами, залучення інвестицій та використання бюджетів є:

Тростянетська ОТГ, яка стала першою на Сумщині громадою, де запроваджено персональні картки її мешканців. Рішення про використання таких карток сприяє оптимізації витрат бюджетних коштів, що виділяються на соціальні цілі. Також на базі виконкому громади було створено окремий підрозділ, що займається написанням проектів для отримання грантів від міжнародних організацій [39].

Місто Ладизин Вінниччині протягом тривалого терміну було дотаційним, проте зараз воно є одним з донорів державного бюджету. Значне

зміцнення економіки Ладжина стало можливим завдяки інвестиціям у розвиток місцевої інфраструктури та будівництву нових потужних підприємств агрохолдингу МХП, які є одним з основних джерел наповнення міського бюджету. Відбулося це за згодою територіальної громади, яка скористалася своїм правом діяти ініціативно та ефективно розпоряджатися місцевими ресурсами. МХП на території громади збудував п'ять підприємств, де створено понад дев'ять тисяч робочих місць[40].

Брусилівська ОТГ, що розташована в Житомирській області за рахунок місцевого бюджету фінансує громадські організації, що мають на меті підвищення культурного розвитку населення на території громади [44].

На нашу думку, фінансування за рахунок місцевих бюджетів громадських організацій позитивно вплине на підвищення соціально-економічного розвитку територіальних громад у зв'язку з тим, що територіальна громада використовуючи даний інструмент сприяє створенню робочих місць та вирішенню соціальних проблем населення.

Галичинівська ОТГ, що розташована в Миколаївській області відкрила перший Центр освіти для дорослих. Реалізувала цей проект громада за фінансової підтримки програми USAID DOBRE (310 тис. грн.), Представництва DVV International (256 тис. грн.) та безпосередньо самого бюджету громади (195 тис. грн.) [45].

На нашу думку відкриття подібних закладів у громадах за фінансової підтримки міжнародних неурядових організацій позитивно впливає на економічний розвиток громад, у зв'язку з тим, що місцеві громади готують для своїх потреб кваліфіковані кадри, дають змогу мешканцям реалізуватись та підвищують свою інвестиційну привабливість.

Шумська ОТГ, що розташована в Тернопільській області за фінансової підтримки програми USAID DOBRE реалізувало комплекс заходів з написання стратегії розвитку територіальної громади, створило спортивно-оздоровчі комплекси на території громад, та придбали обладнання разом з програмним

забезпеченням для оформлення та видачі біометричних паспортів у міському ЦНАПі [46].

Заболотцівська ОТГ, що розташована в Львівській області за фінансової підтримки Socodevi Embassy of Canada in Ukraine, кооперативного Об'єднання «Рівноправність» та за власної ініціативи сприяє створенню комунального підприємства Заболотцівської сільської ради «Заболотцівський господар», яке займається збору, обробки та реалізації молочної продукції. Дане рішення місцевої ради сприятиме створенню нових робочих місць та стимулюванню розвитку сільського господарства на своїй території [58].

Бутенківська ОТГ, , що розташована в Полтавській області запросила інвесторів для відкриття на території громади підприємства по виготовленню верхнього одягу. При реалізації цих заходів керівництво громади оперативно вирішило усі організаційні моменти. Виробництво розташували в занедбаній донедавна будівлі колишнього сільського клубу. Частина майбутніх швачок пройшли навчання за сприяння Фонду зайнятості [59].

Співпраця та реалізація подібних заходів на нашу думку за рахунок, або спільно з міжнародними неурядовими організаціями дає можливість збільшити можливості територіальних громад на направлення видатків з бюджету на вирішення більш актуальних для громад проблем.

Також, на думку Роменської К. Т. [26], модернізувати систему управління місцевими бюджетами допоможе посилення контролю на всіх стадіях його реалізації. Так, на першій стадії - складання проектів бюджетів необхідно комплексно аналізувати всі бюджетні запити розпорядниками коштів; на другій стадії - розгляд проекту та прийняття рішення про місцевий бюджет необхідно обов'язково врахувати обґрунтування рівня бюджетного фінансування; на третій стадії – виконання місцевого бюджету необхідно максимально ефективно проводити коригування змін та на кінець бюджетного періоду у випадку, якщо є додаткові надходження залучати експертів до прийняття рішень, що стосуються місцевих бюджетів з метою більш прозорого їх виконання; на четвертій стадії - підготовка та розгляд звіту про виконання

бюджету і прийняття рішення щодо нього необхідно, щоб розпорядники коштів надали комплексні звіти по виконанню та по затвердженню звіту необхідно обов'язково провести оцінку ефективності використання коштів муніципалітетів [26].

На нашу думку, муніципалітети самоврядування з метою модернізації системи управління місцевими бюджетами повинні відобразити необхідні напрями у бюджетній політиці.

Бюджетна політика на місцевому рівні – це офіційно визначені органом місцевого самоврядування цілі і напрямки розвитку бюджетних відносин та методи їх реалізації [17, с. 17].

Отже, на підставі викладеного, можемо запропонувати наступні кроки для модернізації системи управління місцевими бюджетами, які мають бути відображеними у бюджетній політиці органів місцевого самоврядування, а саме:

1. Малим територіальним громадам об'єднуватись в ОТГ – це дасть змогу отримати більшу кількість ресурсів. Таке об'єднання дасть змогу отримати більше інтелектуальних та матеріальних ресурсів, скоротити витрати на адміністративне управління та збільшить потенціал громади для залучення інвестицій.
2. Фінансувати за рахунок місцевих бюджетів проведення навчальних тренінгів та семінарів для депутатів та фахових працівників виконкомів по бюджетному процесу. Даний крок необхідний для створення якісних органів місцевого управління в територіальних громадах. Особливо даний крок стосується депутатів місцевих рад, адже по всій території України є велика кількість місцевих некомпетентних депутатів, які приймають на сесіях рішення, що несуть шкоду економічному розвитку громад.
3. Залучати до спільного розв'язання місцевих проблем малий, середній та великий бізнес, що працює в громадах. Даний крок є актуальним для налагодження співпраці місцевих органів влади з підприємцями.

Така співпраця для територіальних громад буде корисна тим, що місцеві підприємці будуть сприяти формування комфортних умов в громадах, фінансування цих заходів дозволить зберегти фінансові ресурси в громаді та підтримувати наявний бізнес, який створює робочі місця у громадах.

4. Запроваджувати персональні картки мешканців громад. Даний крок сприятиме економії місцевих фінансів. Річ у тім, що у більшості громад не наявні механізми фіксації використання пільговими категоріями громадян послуг, що наявні в громадах. У зв'язку з цим місцеві бюджети витрачають кошти на компенсацію за використання цих послуг, які за своїми значеннями не відповідають реальним витратам.
5. Розбудовувати інфраструктуру громад таким чином, щоб створювати необхідні умови для залучення нового, або розвитку існуючого в громадах бізнесу. На нашу думку, використання коштів на проведення капітальних ремонтів між квартальних (дворових) проїздів, на ремонтування старих будинків без стимулювання співвласників на створення власного управління в будинках є проїданням місцевих коштів. Ті територіальні громади, які мають низький рівень доходів, але мають інтелектуальні ресурси, чи мають наявні матеріальні ресурси, які вони не можуть залучати самостійно для отримання фінансової вигоди повинні бути віддані суб'єктам підприємницької діяльності таким чином, щоб ті могли залучити до своєї діяльності максимальну кількість жителів територіальних громад та отримати максимальний прибуток, який може бути використаний в майбутньому для створення нових робочих місць, розширення виробничих потужностей та спів фінансування важливих для громад соціальних проектів.
6. Створювати на базі місцевих рад та їхніх виконкомів відділи по написанню проектів для отримання грантів від міжнародних фондів.

Даний крок є актуальним, у зв'язку з тим, що на території України багато міжнародних неурядових організацій, які фінансують різні проекти по підтримці розвитку демократії, інфраструктурні, інвестиційні та проекти культурного розвитку розгорнули свою діяльність. Залучення коштів від таких неурядових організацій дасть змогу територіальним громадам залучати додаткові фінансові ресурси на розвиток.

7. Фінансувати за рахунок місцевих бюджетів стартапи та інновації. За соціально-економічний розвиток місцевої громади на нашу думку відповідає перш за все місцева громада. При наявності в територіальних громадах системних проблем, фінансування ними інновацій та стартапів, спрямованих на вирішення цих проблем сприятиме їхньому вирішенню, створенню додаткових робочих місць та додаткових надходжень до бюджету у місцеві бюджети. Подібна практика успішно реалізується в м. Івано-Франківську.
8. Співфінансувати місцевими громадами інвестиційні проекти на своїй території, спів фінансувати малий та середній бізнес. Цей крок на нашу точку зору є важливим для створення належних умов для розвитку бізнесу, за яких місцева влада виступає надійним партнером. При такому партнерстві місцева влада разом з бізнесом можуть створювати підприємства змішаної форми власності, створювати програмки підтримки малого та середнього бізнесу з метою стимулювання розвитку приватного підприємництва на своїх територіях.
9. Фінансування за рахунок місцевого бюджету громадські організації діяльність яких спрямована на підвищення соціально-економічного розвитку громад. Дана пропозиція сприятиме додатковому створенню нових робочих місць та залученню громадськості до прийняття управлінських рішень в громадах.

Отже, на підставі викладеного можна зробити висновки, що пошук шляхів вдосконалення системи управління місцевими бюджетами є досить актуальним протягом тривалого періоду, особливо в останні роки уз в'язку зі збільшенням надходжень у місцеві бюджети.

На нашу думку, наведенні нами пропозиції дозволять підвищити ефективність використання бюджетних коштів та посприяють у найближчу перспективу збільшенню надходжень та скороченню видаткової частини бюджету.

3.3. Удосконалення системи територіально-організаційної влади.

Сучасний адміністративно-територіальний поділ України не відповідає сучасним критеріям якісного виконання органами виконавчої влади та місцевого самоврядування своїх повноважень.

Внаслідок існування неспроможних місцевих громад розпочалась реформа децентралізації, внаслідок якої громади почали об'єднуватись виникло питання створення нового закону України «Про адміністративно-територіальний устрій». Необхідність у такому законі обумовлена тим, що багато ОТГ виходять за межі району та сучасний поділ не відповідає реальним потребам територіальних громад.

Окремого вдосконалення потребує безпосередньо співпраця громад між собою. З метою сприяння розвитку громад та сприяння налагодження співпраці між ними Верховною Радою України було прийнято Закони України «Про співробітництво територіальних громад» [7] та «Про асоціації органів місцевого самоврядування» [8].

Відповідно до ст. 14 до повноважень асоціацій входять:

- 1) об'єднання зусиль органів місцевого самоврядування щодо захисту прав і законних інтересів відповідних територіальних громад, розв'язання спільних

для територіальних громад проблем, обміну досвідом, створення умов для більш ефективного здійснення повноважень місцевого самоврядування;

2) розроблення та подання державним органам пропозиції щодо розвитку місцевого самоврядування, які підлягають обов'язковому розгляду у порядку, встановленому цим Законом;

3) надання методичної, правової та інформаційної допомоги органам місцевого самоврядування у здійсненні ними своїх повноважень;

4) сприяти підвищенню ефективності підготовки та перепідготовки посадових осіб місцевого самоврядування, підвищенню їх кваліфікації;

5) узагальнювати та поширювати досвід діяльності органів місцевого самоврядування з питань соціально-економічного та культурного розвитку;

6) сприяти органам місцевого самоврядування у підготовці проектів їх актів, програм соціально-економічного та культурного розвитку територіальних громад;

7) засновувати засоби масової інформації, здійснює видавничу діяльність;

8) готувати пропозиції щодо структури та штату виконавчих органів сільських, селищних, міських, районних у місті, районних та обласних рад, а також умов оплати праці їх працівників;

9) готувати пропозиції щодо типових (примірних) статутів територіальних громад, положень про виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у місті рад, органи самоорганізації населення;

10) обстоює інтереси територіальних громад за зверненням органів місцевого самоврядування, які не є членами асоціації, із суспільно важливих питань;

11) здійснювати інші повноваження.

2. Крім повноважень, передбачених частиною другою цієї статті, всеукраїнська асоціація також:

1) приймає участь у роботі консультативно-дорадчого органу з питань місцевого самоврядування при Голові Верховної Ради України;

- 2) готувати висновки до проектів законів України, інших нормативно-правових актів з питань, що стосують сямісцевого і регіонального розвитку;
- 3) готувати та подавати до Міністерства фінансів України пропозиції до проекту закону про Державний бюджет України в частині, що стосується показників місцевих бюджетів та міжбюджетних трансфертів;
- 4) приймати участь у розробленні проектів загальнодержавних програм щодо розвитку регіонів, проектів та програм місцевого і регіонального розвитку;
- 5) представляти та захищати місцеві та регіональні інтереси органів місцевого самоврядування при прийнятті державними органами рішень щодо соціально-економічного та культурного розвитку територій;
- 6) організовувати та приймати участь в організації та проведенні загальнонаціональних конкурсів на кращий проект чи програму місцевого і регіонального розвитку;
- 7) сприяти методичному забезпеченню навчання депутатів місцевих рад, сільських, селищних, міських голів, спеціалістів, які працюють у системі місцевого самоврядування, та підготовці, перепідготовці і підвищенню кваліфікації службовців органів місцевого самоврядування;
- 8) готувати пропозиції до Положення про атестацію посадових осіб місцевого самоврядування [8].

Асоціації місцевого самоврядування активно працюють над пропозиціями щодо адміністративних областей та відстоюють права на реалізацію своїх повноважень громад-членів асоціацій.

Так, Українська асоціація районних та обласних рад за підтримки Програми Ради Європи «Децентралізація і реформа місцевого самоврядування в Україні», відповідно до протокового доручення Прем'єр-міністра України ініціювала проведення круглого столу у Тернопільській області на тему «Перспективи формування нової системи адміністративно-територіального устрою Тернопільщини: визначення завдань». Це один з заходів, у результаті яких

передбачається розробка відповідного Законопроекту з укрупненими районами [53].

Місцева асоціація органів місцевого самоврядування «Об'єднані територіальні громади Рівненщини» відстоюючи право муніципалітетів на об'єднання, звернулася до Центральної виборчої комісії з закликом скликати у найближчі дні засідання ЦВК для розгляду питання про призначення перших і додаткових місцевих виборів у об'єднаних територіальних громадах [54].

З аналогічною метою Асоціація органів місцевого самоврядування «Асоціація об'єднаних територіальних громад» звернулася до ЦВК відстоюючи право на вибори до Миронівської об'єднаної територіальної громади (Київська область) [55].

На нашу думку ще одним вагомим інструментом організації співпраці громад є Закон України «Про співробітництва», який регламентує порядок організації співробітництва, основні мета, завдання та форми співпраці [7].

Впровадження на законодавчому рівні даного інструменту є важливим кроком, який в рамках реформи децентралізації дає громадам можливість спільно вирішувати проблеми реалізовувати разом низку проектів розвитку.

На нашу думку, яскравими прикладами реалізації інструментів співробітництва є наступні громади:

Привільненська та Тараканівська ОТГ, що розташовані в Рівненській області уклали договір міжмуніципального співробітництва з метою створення спільного центру надання адміністративних послуг [47].

Дана співпраця на нашу думку сприятиме спільному вирішенню даними територіальними громадами проблеми відсутності місць отримання адміністративних послуг.

Глуховецька та Бродецька ОТГ, що розташовані в Вінницькій області уклали договір міжмуніципального співробітництва з метою вирішення проблеми відсутності транспортного сполучення [48].

Недобаївська, Клішківська та Хотинська територіальні громади, що розташовані в Чернівецькій області уклали договір міжмуніципального співробітництва з метою створення спільної Яблуневої агломерації [49].

Дана співпраця на нашу думку сприятиме підвищенню соціально-економічного розвитку громад, так як її головною метою даної агломерації є створення виробничих потужностей з метою отримання громадами прибутку.

Але, попри наявні позитивні приклади використання громадами інструментів співробітництва та наявності законодавчо впроваджених механізмів, що дають змогу місцевим громадам спільно вирішувати проблеми, разом піднімати соціально-економічний рівень, культурний, громади досі неактивно користуються ними.

Це викликано наявністю низки бюрократичних процедур, через які місцеві ради доволі часто не можуть компетентно оформити всі необхідні документи, дотриматись необхідних процедур. У зв'язку з цим станом на 05.10.2018 року такі договори про співробітництво уклали менше 50 громад [42].

Для поліпшення ситуації, на нашу думку, необхідно:

1. Внести правки до статей Закону України «Про співробітництво територіальних громад» в розділі організації співробітництва, а саме прибрати громадські обговорення та збільшити строки на проведення радами всіх необхідних процедур;
2. Міністерству Регіонального розвитку більш активно проводити просвітницько-навчальну діяльність з метою залучення територіальних громад до співробітництва.

Також, на нашу думку, окремого розгляду у розрізі удосконалення системи територіально-організаційної влади потребує територіальна громада міста Київ, так як вона керується законом України «Про столицю України – місто-герой Київ» [14].

На нашу думку, у зв'язку з тим, що відповідно до даного закону Голову Київської міської державної адміністрації назначає Президент, а його

заступників КАБМІН та у зв'язку з наявним поділом на райони та функціонуючими в них районними державними адміністраціями, керівництво яких також є назначеним Президентом негативно впливає на розвиток місцевого самоврядування в м. Києві та утискає місцеву владу та робить місцеву владу заполітизованою.

У зв'язку з цим система місцевого управління в місті не відповідає сучасним потребам територіальної громади та не може якісно надавати публічні послуги.

На нашу думку, для покращення ситуації в м. Києві потрібно внести зміни до Закону України «Про столицю України – місто-герой Київ», а саме:

- замість призначення Голови КМДА президентом України закріпити право обіймати дану посаду за Київським міським головою. Дана правка дасть змогу нівелювати політичність посади голови, що дозволить міському голові у разі, якщо він представник опозиційної до керівництва політичної сили, все мати всі необхідні для реалізації власних програмних засад та рішень Київської міської ради інструменти;
- замість призначення заступників Голови КМДА кабінетом міністрів – надати право голові КМДА самостійно їх призначати. Дана правка допоможе міському голові призначати свої заступників без погодження Кабміну, тим самим це підвищить ефективність виконання рішень міської ради та нівелює вплив на місцеве самоврядування в столиці зі сторони виконавчих органів влади;
- закріпити обов'язковість наявності районних рад у законі. Відповідно до чинної редакції закону районні в м. Києві ради можуть утворюватися за рішенням територіальної громади міста Києва, прийнятого шляхом проведення місцевого референдуму, або за рішенням Київської міської ради [14]. Впровадження районних рад допоможе зменшити концентрацію повноважень та обов'язків в

Київської міської ради та передати їх на райони тим самим підвищивши якість їх реалізації.

Отже, на підставі викладеного можна зробити висновки, що на даний момент система територіально-організаційної влади є недосконалою та потребує ряд перетворень у сфері співпраці територіальних громад. Попри наявні закони співробітництво громад не розвинене. Це викликано складністю реалізації співробітництва та некомпетентністю працівників виконкомів та депутатського корпусу в місцевих громадах. На нашу думку, покращити ситуацію може спрощення процедури укладання співробітництва, а саме: виключення громадського обговорення при ініціації співробітництва між громадами, збільшення терміну на реалізацію всіх необхідних процедур у Законі України «Про співробітництво територіальних громад» та проведення навчальних заходів для працівників виконкомів та депутатського корпусу.

Окремої уваги потребує удосконалення територіальної влади у столиці України м. Києві. Так, з метою підвищення ефективності реалізації місцевою владою своїх повноважень нами запропоновано впровадити зміни до Закону України «Про столицю України – місто-герой Київ», а саме: закріпити за Київським міським головою право на обіймання посади голови КМДА, право на призначення заступників та запровадити обов'язковість функціонування районних в м. Києві рад. На нашу думку, дані зміни в законі посприяють більш ефективному функціонуванню місцевого самоврядування в м. Києві.

Висновки до розділу 3

Отже, на підставі викладеного у розділі, можна зробити наступні висновки:

1. Органи місцевого самоврядування потребують самореформування, щоб принципи їхнього функціонування наблизились до принципів «належного врядування». Так, ряд громад (зокрема вищезазначені) потребують прийняття нових Статутів територіальних громад, в яких будуть закладені принципи

відкритості та максимального залучення мешканців до управління громадами. Місцеві громади повинні фінансувати та реалізовувати заходи підвищення безпеки громадян, боротьби з корупцією та сприяти більш активному розвитку своїх громад.

2. Пошук шляхів вдосконалення системи управління місцевими бюджетами є досить актуальним протягом тривалого періоду, особливо в останні роки уз в'язку зі збільшенням надходжень у місцеві бюджети.

На нашу думку, наведенні нами пропозиції дозволять підвищити ефективність використання бюджетних коштів та посприяють у найближчу перспективу збільшенню надходжень та скороченню видаткової частини бюджету.

3. На даний момент система територіально-організаційної влади є недосконалою та потребує ряд перетворень у сфері співпраці територіальних громад. Попри наявні закони співробітництва громад не розвинене. Це викликано складністю реалізації співробітництва та некомпетентністю працівників виконкомів та депутатського корпусу в місцевих громадах. На нашу думку, покращити ситуацію може спрощення процедури укладання співробітництва, а саме: виключення громадського обговорення при ініціації співробітництва між громадами, збільшення терміну на реалізацію всіх необхідних процедур у Законі України «Про співробітництво територіальних громад» та проведення навчальних заходів для працівників виконкомів та депутатського корпусу.

Окремої уваги потребує удосконалення територіальної влади у столиці України м. Києві. Так, з метою підвищення ефективності реалізації місцевою владою свої повноважень нами запропоновано впровадити зміни до Закону України «Про столицю України – місто-герой Київ», а саме: закріпити за Київським міським головою право на обіймання посади голови КМДА, право на призначення заступників та запровадити обов'язковість функціонування районних в м. Києві рад. На нашу думку, дані зміни в законі посприяють більш ефективному функціонуванню місцевого самоврядування в м. Києві.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

За результатами виконання випускної кваліфікаційної роботи було зроблено такі висновки:

1. Дослідивши сутність, принципи та завдання місцевого самоврядування та проаналізувавши його історичне формування ми дійшли до висновку, що воно є надзвичайно важливим інструментом реалізації громадами своїх прав та фінансово-майнових питань.

Місцеве самоврядування ґрунтується на принципах народовладдя, законності, гласності, колегіальності, поєднання місцевих і державних інтересів, виборності, правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в межах своїх повноважень, підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб, тощо.

Завданнями місцевого самоврядування є забезпечення територіальних громад якісними публічними послугами та вирішення їхніх проблем. Виконавши аналіз конституційно-правових засад функціонування місцевого самоврядування нами було запропоновано кроки, які посприяють більш якісному реформуванню системи, а саме: створення правових умов для максимального залучення населення до прийняття управлінських рішень, запровадження стандартів якості надання публічних послуг, посилення правової, організаційної та матеріально-технічної спроможності органів місцевого самоврядування, надання їм інструментів фінансового розвитку, тощо.

2. Провівши аналіз конституційно-правових засад функціонування місцевого самоврядування дійшли до висновку, що при реформуванні системи потрібно враховувати особливості кожної адміністративно-територіальної одиниці, забезпечення юрисдикції органів місцевого самоврядування на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці та недопущення наявності у межах території громади інших адміністративно-територіальних одиниць такого ж рівня

3. Вивчивши особливості адміністративно-територіального устрою України ми дійшли до висновку, що через неефективну систему місцевого самоврядування, уряд розпочав адміністративно-територіальну реформу, за якою розпочалось ефективне створення ОТГ, метою яких є створення місцевих громад, які б надавали якісні публічні послуги та могли б ефективно задовольнити потребу громад. по завершенню реформи в Україні буде створено якісно нові територіальні громади з новим районним поділом та новим адміністративним устроєм.

4. Дослідивши роль об'єднаних територіальних громад в сучасних умовах можна зробити висновки, що об'єднанні територіальні громади в майбутньому та вже зараз відіграють серйозну роль в розвитку місцевого самоврядування, адже вони отримали міцну фінансову базу, можуть, отримали повноваження міст обласного значення та прирівнялись до них повноваженнями.

Надходження до бюджетів ОТГ стрімко випереджають надходження інших місцевих бюджетів, надання їм у власність державні землі сільськогосподарського значення підвищує варіативність залучення ресурсів для розвитку громад. Можливість мати прямі відносини з державним бюджетом у вигляді державних трансфертів та субвенцій підвищує конкурентоспроможність ОТГ та дає їм можливість якісно надавати публічні послуги для свої громад.

Отримання можливості виходу ОТГ на ринок облігацій та цінних паперів надасть їм додаткову можливість залучати цільові кошти на масштабні інфраструктурні проекти.

5. Провівши аналіз транскордонного співробітництва місцевих громад зробили висновки, що транскордонне співробітництво є важливим інструментом, який можуть використовувати прикордонні територіальні громади, але при цьому, у разі недотримання сторонами норм чинного законодавства воно може нести загрозу національній безпеці та територіальній цілісності України.

6. Ознайомившись з європейськими принципами функціонування місцевого самоврядування та концепцією належного врядування дійшли до висновку, що органи місцевого самоврядування потребують самореформування, щоб принципи їхнього функціонування наблизились до принципів «належного врядування». Так, ряд громад потребує прийняття нових Статутів територіальних громад, в яких будуть закладені принципи відкритості та максимального залучення мешканців до управління громадами. Місцеві громади повинні фінансувати та реалізовувати заходи підвищення безпеки громадян, боротьби з корупцією та сприяти більш активному розвитку своїх громад.

7. Провівши аналіз системи управління місцевими бюджетами, ми дійшли до висновку, що у зв'язку зі збільшенням бюджетів місцевих громад виникає потреба в їхньому ефективному використанні. З цією метою нами було запропоновано наступні кроки з метою модернізації системи, а саме: малим територіальним громадам об'єднуватись в ОТГ, що дасть змогу отримати більшу кількість ресурсів; фінансувати за рахунок місцевих бюджетів проведення навчальних тренінгів та семінарів для депутатів та фахових працівників виконкомів по бюджетному процесу; залучати до спільного розв'язання місцевих проблем малий, середній та великий бізнес, що працює в громадах; запроваджувати персональні картки мешканців громад; розбудовувати інфраструктуру громад таким чином, щоб створювати необхідні умови для залучення нового, або розвитку існуючого в громадах бізнесу; створювати на базі місцевих рад та їхніх виконкомів відділи по написанню проектів для отримання грантів від міжнародних фондів; фінансувати за рахунок місцевих бюджетів стартапи; співфінансувати з місцевими громадами інвестиційні проекти на своїй території.

8. На основі проведених досліджень нами були надані рекомендації щодо удосконалення системи територіально-організаційної влади в контексті співробітництва громад та розвитку місцевого самоврядування в м. Києві. Так, відповідно до проведеного аналізу, тенденція співробітництва територіальних

громад є доволі низькою, це викликано внаслідок складних бюрократичних процедур. На нашу думку, суттєво покращити ситуацію можна шляхом внесення змін в Законі України «Про співробітництво громад» у частині спрощення процедур оформлення та укладання договорів між громадами.

Щодо розвитку місцевого самоврядування в м. Києві нами було надано наступні пропозиції: замість призначення Голови КМДА президентом України необхідно закріпити право обіймати дану посаду за Київським міським головою; замість призначення заступників Голови КМДА кабінетом міністрів надати право голові КМДА самостійно їх призначати; та закріпити обов'язковість наявності районних рад у законі. Наведені пропозиції, на наш погляд, посприяють підвищенню якості надання публічних послуг Київською міською радою та сприятиме розвитку якісного місцевого самоврядування в столиці.

Отже, на підставі вищевикладеного, можна зробити висновки, що місцеве самоврядування розвивається інтенсивним шляхом, зокрема в органах місцевого самоврядування збільшились фінансові надходження, збільшились права та повноваження. З метою підвищення ефективності функціонування місцевого самоврядування, у дослідженні було надано комплексні пропозиції, які сприятимуть його системному розвитку.

Список використаних джерел

Нормативно-правові акти

1. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/280/97-80>.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
4. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333–р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>.
5. Про транскордонне співробітництво: Закон України від 24.08.2004 р. № 1861-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
6. Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2016—2020 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.08.2016 р. № 554 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/249264044>.
7. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 24.07.2014 № 1508-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>.
8. Про асоціації органів місцевого самоврядування : Закон України від 01.01.2016 № 1275-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-17>.

9. Європейська хартія місцевого самоврядування: Рада Європи; Хартія, Міжнародний документ від 15.10.1985 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_036.
10. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.11.2015 р. № 157-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.
11. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015 р. № 156-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/156-19>.
12. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
13. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11.07.2002 р. № 93-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/93-15>.
14. Про столицю України – місто-герой Київ від 15. 01. 1999 р. № 401-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/401-14>
15. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами членами з іншої сторони від 27.06.20 14 р. № 948_011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

Книги колективного авторства

16. Що має знати депутат місцевої ради. Книга 1 // А. Странніков, Л. Грицак, О. Солонтай – ІПО, Київ 2010. с. 1-116.
17. Що має знати депутат місцевої ради. Книга 3 // І. Лопушинський, Ю. Гаврилюк, А. Странніков, О. Солонтай, Л. Грицак – ІПО, Київ 2016. с. 1-222.

Журнальні статті

18. Батанов О. В. Місцеве самоврядування як інститут громадянського суспільства: аксіологічні та онтологічні аспекти / О. В. Батанов // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15bovtoa.pdf>.
19. Колісніченко Н. Принципи належного врядування у зарубіжних дослідженнях: пріоритет місцевих практик / Колісніченко Н. // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. / редкол. М. М. Іжа (голов. ред.) [та ін.]. - О. : ОРІДУ НАДУ- 2014. -№4-С. 99-102.
20. Кравченко В. В. Принципи Європейської хартії місцевого самоврядування та їх імплементація в законодавстві України в контексті реформи місцевого самоврядування [Електронний ресурс] / Кравченко В. В. // Вісник АПСВТ – 2016 – № 3-4 – С. 56-59. Режим доступу: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_3_4-2016-56-59_Kravchenko.pdf
21. Крегул Ю. Реформування місцевого самоврядування в Україні / Ю. Крегул, В. Батрименко // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2016. – № 1. – С. 17–27.
22. Лендьел М. О. Перспективи запровадження принципів належного врядування в Україні в контексті європейської інтеграції / Лендьел М. О. // Вісник Грани – 2014 – 7 – С. 96-101. Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/grani_2014_7_20.pdf
23. Манзя М. Шляхи реформування системи місцевого самоврядування України в умовах трансформаційних змін в Україні / М. Манзя // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2016. – № 2. – С. 176–182.
24. Резнік О. І. Магдебурзьке право та його вплив на формування української правової традиції // О. І. Резнік // Журнал «Митна справа № 6 (96) – 2014 – частина 2, книга 1.

25. Ровинська К. І. Принципи Європейської хартії місцевого самоврядування як основа формування місцевого самоврядування в Україні [Електронний ресурс] / Ровинська К. І. // Державне будівництво. - 2013. - № 1. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2013_1_31
26. Роменська К. М. Бюджетний процес на рівні місцевого самоврядування та його вдосконалення [Електронний ресурс] / Роменська К. М. // Фінансовий простір – 2017 - № 1 – С. 98-101. Режим доступу: <https://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1701/17rkmtju.pdf>
27. Скрипнюк О. Децентралізація влади як чинник забезпечення стабільності конституційного ладу: теорія й практика [Електронний ресурс] / О. Скрипнюк // Віче : громадсько-політичний і теоретичний журнал. – 2015. – № 12. – С. 22–24. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2015_12_8
28. Співак Д. П. Сучасні теорії та моделі місцевого самоврядування [Електронний ресурс] / Співак Д. П. // ДЗ «ПНПУ ім. К. Д. Ушинського» [Режим доступу]: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1632/Spivak.pdf?sequence=1>
29. Стешенко Т. В. Шпак Ю. О. Сучасні моделі місцевого самоврядування [Електронний ресурс] / Т. В. Стешенко, Ю. О. Шпак [Режим доступу]: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11520/1/Steshenko_SHpak.pdf
30. Толкачова І. А. Конституційно-правове регулювання місцевого самоврядування в Україні / І. А. Толкачова // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2015. – № 4. – С. 75–79.
31. Шигапова Е. Окремі аспекти імплементації Європейської хартії місцевого самоврядування в Україні [Електронний ресурс] / Шигапова Е. // Підприємництво, господарство і право – 2018 - № 5 – С. 181-185. Режим доступу: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/5/36.pdf>
32. Шуміло О. Л. Організаційно-правові засади місцевого самоврядування в Україні / Шуміло О. Л. // збірник наукових статей магістрів спеціалізації «Управління та адміністрування» – К.: КНТЕУ - 2018.- С. 361 - 366.

33. Юркевич І. Децентралізація та реформування місцевого самоврядування в Україні [Електронний ресурс] / І. Юркевич // Актуальні проблеми правознавства. – 2017. – № 3. – С. 100–104. Режим доступу: <http://appj.tneu.edu.ua/index.php/appj/article/view/175>

Ресурс віддаленого доступу (Web-сайт)

34. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування станом на 10.10.2018 [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – 2018. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/6897> (дата звернення 11.10.2018). – Назва з екрана.

35. 23 ОТГ Вінниччини отримали землі від держави у комунальну власність 24. 10. 2018 [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – 2018. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/9946?page=4> (дата звернення 25.10.2018). – Назва з екрана.

36. Проект Закону України «Про облігації фондів місцевого розвитку» 27.08.2018 [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – 2018. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH6YN00A.html (дата звернення 10.10.2018) - Назва з екрана.

37. Уряд схвалив законопроект щодо ратифікації Угоди про фінансування Дунайської транснаціональної програми, - Зубко 11.07.2018 [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – 2018. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/9188> (дата звернення 20.10.2018). – Назва з екрана.

38. Видачу угорських паспортів у Береговому розслідують як державну зраду – 28.09.2018 [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – 2018. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/09/28/7193524/> (дата звернення 21.10.2018). – Назва з екрана.

39. Все лише починається! – 29.10.2018 - [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – 2018. – Режим доступу: http://mediakolo.sumy.ua/nota-bene/analytics/593-vse-lyshe-pochynaietsia.html#disqus_thread (дата звернення 29.10.2018). – Назва з екрана.
40. Сам собі господар. Як децентралізація дає поштовх до розвитку регіонів – 29.10.2018 - [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – 2018. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/9963?page=3> (дата звернення 29.10.2018). – Назва з екрана.
41. Kyiv Smart City [Електронний ресурс] : [Інтернет-портал]. – Електронні дані. – [Київ «Сайт не грузиться»] – Режим доступу: <https://www.kyivsmartcity.com/> (дата звернення 01.09.2018) – Назва з екрану.
42. Реєстр договорів про співробітництво територіальних громад – 05.10.2018 - [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – 2018. – Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/regional-dev/rozvytok-mistsevoho-samovryaduvannya/reyst/> (дата звернення 29.10.2018). – Назва з екрана.
43. The Strategy for Innovation and Good Governance at Local Level– 10.11.2017 - [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – 2017. – Режим доступу: [http://www.coe.int/t/dgap/local democracy/strategy_innovation/Strategy_Brochure_E.pdf](http://www.coe.int/t/dgap/local_democracy/strategy_innovation/Strategy_Brochure_E.pdf) (дата звернення 10.08.2018). – Назва з екрана.
44. Громадські організації в Брусилівській ОТГ надаватимуть послуги на бюджетне замовлення – 31.10.2018 - [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – 2018. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/9989> (дата звернення 31.10.2018) - Назва з екрана.
45. У Галичинівській громаді відкрили перший Центр освіти для дорослих – 30.10.2018 - [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – 2018. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/9984> (дата звернення 31.10.2018) - Назва з екрана.

46. Керівник програми «DOBRE» Беррі Рід – завітав з візитом у Шумську громаду – 01.11.2018 - [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – 2018. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/9998?page=12> (дата звернення 01.11.2018) – Назва з екрану.
47. Дві громади Рівненщини матимуть спільний ЦНАП -08.11.2018 - [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – 2018. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/10044> (дата звернення 08.11.2018) – Назва з екрану.
48. Глуховецька ОТГ у співпраці з сусідньою громадою вирішила проблему транспортного сполучення між селами – 08.11.2018 - [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – 2018. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/10043> (дата звернення 08.11.2018) – Назва з екрану.
49. «Яблуневу агломерацію» створили три громади в Чернівецькій області – 26.10.2018 2018 - [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – 2018. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/9959?page=14> (дата звернення 08.11.2018) – Назва з екрану.
50. Експертний аналіз бюджетів 665 ОТГ за I півріччя 2018 року – 18.09.2018 - [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – 2018. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/9680> (дата звернення 30.10.2018) – Назва з екрану.
51. У Мінрегіоні наполягають, що місцеві вибори-2020 мають пройти на новій територіальній основі – 08.11.2018 - [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – 2018. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/10050?page=10> (дата звернення 10.11.2018) – Назва з екрану.
52. Сергій Чернов: 20% населення України вже проживають в об'єднаних територіальних громадах – 12.11.2018 - [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – 2018. – Режим доступу: <http://uaor.org.ua/?p=17909> (дата звернення 15.11.2018) – Назва з екрану.

53. Асоціація розпочала моделювання адмінтерустрою Тернопільської області – 22.11.2018 - [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – 2018. – Режим доступу:

<http://uaor.org.ua/?p=18001> (дата звернення 22.11.2018) – Назва з екрану.

54. Асоціація ОТГ Рівненщини закликала ЦВК призначити вибори в громадах – 10.10.2018 - [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – 2018. – Режим доступу:

<https://decentralization.gov.ua/news/9852?page=22> (дата звернення 11.10.2018) – Назва з екрану.

55 «Щоб вибори відбулися цього року, у нас залишилися лічені дні», - об'єднані громади у зверненні до ЦВК – 09.10.2018 - [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – 2018. – Режим доступу:

<https://decentralization.gov.ua/news/9841?page=23> (дата звернення 10.10.2018) – Назва з екрану.

56. До 2020 року Україна має завершити процес об'єднання громад, - Зубко – 05.11.2018 - [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – 2018. – Режим доступу:

<https://decentralization.gov.ua/news/10021?page=11> (дата звернення 10.11.2018) – Назва з екрану.

57. Не май сто кіп у полі... або Як на Закарпатті з європейцями дружать – 15.11.2018 - [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – 2018. – Режим доступу:

<https://decentralization.gov.ua/news/10105> (дата звернення 18.11.2018) – Назва з екрану.

58. У Заболотцівській об'єднаній громаді збудують молокозавод дружать – 26.11.2018 - [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – 2018. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/10181> (дата звернення 26.11.2018) – Назва з екрану.

59. В Бутенківській ОТГ розпочав роботу швейний цех – 26.11.2018 - [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – 2018. – Режим доступу:

<https://decentralization.gov.ua/news/10173> (дата звернення 26.11.2018) – Назва з екрану.

Ресурс віддаленого доступу (Інтернет-портал)

60. Децентралізація [Режим доступу] інтернет портал:
<https://decentralization.gov.ua/about>

61. Офіційний портал Верховної Ради України [Режим доступу] інтернет портал: <http://w1.c1.rada.gov.ua/>

Складова частина електронного ресурсу – стаття з електронного журналу

62. Грובה В. П. Органи місцевого самоврядування як інституціональна основа системи місцевого самоврядування [Електронний ресурс] /В. П. Грובה// Форум права. – 2011 - № 4 – С.139-144 Режим доступу: <http://univd.edu.ua/science-issue/issue/2837> (дата звернення 11.10.2018) - Назва з екрану.

63. Європейська система місцевого самоврядування та її креативне втілення в сучасній Україні [Електронний ресурс] / С. Наумкіна, Т. Бризгунова // Український науковий журнал «Освіта регіону» -[Університет Україна 2016] - № 4 – Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/1040> (дата звернення 11.08. 2018) – Назва з екрана.

64. Малик. Я. Транскордонне співробітництво України з Європейським Союзом [Електронний ресурс] / Я. Малик // Демократичне врядування – 2014 – 13 – Режим доступу: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik13/fail/Malyk.pdf (дата звернення 20.10.2018) - Назва з екрану.

65. Тимечко І. Р. Організаційно-правове забезпечення співробітництва територіальних громад України в транскордонному просторі [Електронний ресурс] / І. Р. Тимечко // Регіональна економіка. – 2016. – №4(82). – С. 125 -129 – Режим доступу: http://re.gov.ua/re201604/re201604_125_TymechkoIR.pdf (дата звернення 20.10.2018) - Назва з екрану.